

Teresa Kosyra–Cieślak

Przeszłość i dziś

**Program nauczania języka polskiego
w czteroletnim liceum ogólnokształcącym
i pięcioletnim technikum**

Zakres podstawowy i rozszerzony

Wydawnictwo
STENTOR

Warszawa 2019

Redakcja i korekta
Wioleta Grządkowska
Łamanie
Marek Matusiak
Projekt okładki
Agata Pieńkowska

© Copyright by Wydawnictwo Piotra Marciszuka STENTOR
Warszawa 2019

Wydawnictwo Piotra Marciszuka STENTOR

02-793 Warszawa

ul. Villardczyków 10/73

tel. 797 657 960

e-mail: stentor@stentor.com.pl

www.stentor.pl

<https://klubnauczyciela.stentor.pl/>

Spis treści

1. Wstęp. Ogólne założenia programu	5
2. Cele edukacyjne	8
2.1. Cele ogólne kształcenia i wychowania – ponadprzedmiotowe i przedmiotowe	8
2.2. Szczegółowe cele kształcenia i wychowania	11
3. Treści nauczania	17
4. Sposoby osiągania celów edukacyjnych z uwzględnieniem indywidualizacji pracy w zależności od potrzeb i możliwości uczniów oraz warunków, w jakich program będzie realizowany	30
4.1. Założenia	30
4.2. Strategie, metody, techniki	36
4.3. Projekty edukacyjne	37
4.4. Modyfikacja programu i indywidualizacja pracy w zależności od potrzeb i możliwości uczniów oraz warunków, w jakich program będzie realizowany	37
4.4.1. Wspieranie ucznia uzdolnionego humanistycznie	38
4.4.2. Praca z uczniem mającym trudności w nauce w określonym obszarze treści kształcenia	39
5. Oczekiwane osiągnięcia uczniów szkoły ponadpodstawowej	41
6. Propozycje kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć ucznia	47
7. Ewaluacja programu	50

1. Wstęp.

Ogólne założenia programu

Program nauczania „Przeszłość i dziś” jest autorską propozycją realizacji podstawy programowej języka polskiego w zakresie podstawowym i rozszerzonym w 4-letnim liceum ogólnokształcącym i 5-letnim technikum – powiązaną z serią podręczników „Przeszłość i dziś” Wydawnictwa STENTOR. Struktura programu wynika z wymagań stawianych tego rodzaju dokumentowi przez Ministerstwo Edukacji Narodowej, opisanych w *Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 czerwca 2012 roku w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników* (Dz. U. z 2012 r., poz. 752). Zakres treści nauczania objętych programem jest zgodny z podstawą programową języka polskiego dla III etapu edukacyjnego wprowadzoną *Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia* (Dz. U. z 2018 r., poz. 467). Punktem wyjścia do opracowania niniejszego programu jest publikacja Zofii Starownik „Przeszłość to dziś. Program nauczania języka polskiego w liceum ogólnokształcącym, liceum profilowanym i technikum”¹.

Program nauczania „Przeszłość i dziś” ma charakter otwarty, tak aby można go było dostosować do warunków pracy konkretnej szkoły i potrzeb konkretnego zespołu uczniowskiego. Ostatecznym autorem realizowanego w szkole programu pozostaje zawsze nauczyciel, ponieważ najlepiej zna potrzeby swoich uczniów i najtrafniej odpowie na pytanie, w jaki sposób zorganizować proces dydaktyczny.

Założenie to jest zgodne z przepisami regulującymi tryb dopuszczania programu nauczania do użytku szkolnego oraz ideą podstawy programowej. W świetle istniejących uregulowań prawnych program stanowi opis sposobu realizacji celów kształcenia i zadań edukacyjnych ustalonych w podstawie programowej kształcenia ogólnego. Jest dokumentem wewnętrznym szkoły, wpisanym do szkolnego zestawu programów nauczania dopuszczonych przez dyrektora szkoły po uprzednim zasięgnięciu opinii rady pedagogicznej. Zawiera odpowiedź na pytanie, jak nauczyciel będzie realizował podstawę programową swojego przedmiotu w danym etapie edukacyjnym.

Program „Przeszłość i dziś” kładzie nacisk na przygotowanie młodego człowieka do funkcjonowania we współczesnym świecie m.in. dzięki wysoko rozwiniętej kompetencji językowej i komunikacyjnej; wychowanie go jako członka określonej wspólnoty kulturowej, odbiorcę pozostającego w kręgu oddziaływania tradycji, rozumiejącego proces historycznoliteracki, ale także zdolnego do refleksji nad kulturą współczesną i kondycją człowieka we współczesnym świecie. Ukazuje absolwenta szkoły jako świadomego uczestnika życia w społeczeństwie informacyjnym, mądrego użytkownika języka, pamiętającego o wymiarze etycznym w posługiwaniu się informacją; człowieka zdolnego do ustawicznego kształcenia i doskonalenia umiejętności myślowo-językowych, łączącego zdolność logicznego i krytycznego myślenia z umiejętnościami twórczymi, zdolnego do dialogu.

To bardzo istotne zadania szkoły na III etapie edukacyjnym, które nauczyciel języka polskiego realizuje, ucząc celowego i samodzielnego korzystania z informacji znajdujących się w różnych źródłach i krytycznego podejścia do oferty środków masowego przekazu, a także wykorzystując na lekcjach nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne, przygotowując do samokształcenia i upowszechniając ideę uczenia się przez całe życie.

Program „Przeszłość i dziś” może być dopełniany przez nauczyciela (przede wszystkim w założeniach i w części opisującej sposoby realizacji treści kształcenia) elementami wynikającymi z diagnozy potrzeb uczniów w danej szkole.

U źródeł powstania programu „Przeszłość i dziś” stoi analiza podstawy programowej języka polskiego (także wcześniejszych etapów edukacyjnych). W podstawie programowej nauczyciel znajduje odpowiedź na pytania, czego ma nauczyć, jakie uzyskać efekty kształcenia, co powinien umieć absolwent szkoły ponadpodstawowej i za co powinien być oceniany. Natomiast samodzielnie musi podjąć decyzję rozstrzygającą, jakie efekty kształcenia chce uzyskać w poszczególnych latach (i mniejszych odcinkach czasu nauki), jak ująć proces historycznoliteracki w czteroletnim cyklu nauczania, ile godzin przeznaczyć na jednostki metodyczne prowadzące do osiągnięcia celów szczegółowych, a także jakie strategie, metody i techniki nauczania zastosować.

¹ Z. Starownik, *Przeszłość to dziś. Program nauczania języka polskiego w liceum ogólnokształcącym, liceum profilowanym i technikum*, Warszawa 2012. Dostępny również na stronie internetowej wydawnictwa <https://www.stentor.pl/katalog/zobacz/307/przeszlosc-to-dzis-program-nauczania-jezyka-polskiego-1>.

Planując proces edukacyjny, nauczyciel powinien również samodzielnie uporządkować materiał lekturowy – w czym program „Przeszłość i dziś” przychodzi z pomocą. Podstawa programowa przynosi w tej mierze dwie istotne dyrektywy: obliguje polonistów do zachowania w swych programach chronologicznego układu treści, aby uczeń mógł poznawać utwory w porządku ich powstawania i w kontekstach macierzystych, a także nakazuje zamknięcie materiału literackiego od starożytności aż do literatury wojny i okupacji w klasach I–III, tak by pozostawić dość czasu na zapoznanie ucznia z utworami literatury współczesnej oraz rozwijanie refleksji o ich związkach z tradycją literacką i kulturową. Pamiętać przy tym należy, iż chronologiczny układ treści nie powinien być mylony z uczeniem wyłącznie historii literatury i encyklopedyzmem. Chronologia ma, zgodnie z podstawą programową, stanowić punkt odniesienia i ułatwić porównywanie zjawisk w czasie. Punktem wyjścia do wprowadzania tradycji powinna być perspektywa współczesna, co symbolicznie określa tytuł serii „Przeszłość i dziś” – a praktycznie ułatwia m.in. zachowanie w podręcznikach tzw. *dialogów z tradycją*.

Program, zgodnie z podstawą programową, dowartościowuje miejsce literatury w polonistyce szkolnej: materiał literacki jest znaczący, a czytanie utworów literackich dominuje w odbiorze tekstów kultury. Stąd – zwiększony ciężar w programie tekstów literackich. Wzmocniony też został zakres umiejętności związanych z kształceniem językowym i tworzeniem tekstów, m.in. w zakresie retoryki. Wagę kompetencji samokształceniowych wskazuje ujęcie ich w odrębnym obszarze celów i treści nauczania.

Koncepcja programu „Przeszłość i dziś” jest ściśle związana z założeniami obowiązującej podstawy programowej (zawartej w rozporządzeniu MEN z dnia 30 stycznia 2018 r.), ale i z filozofią nauczania języka polskiego obecną w serii związanych z programem podręczników (pierwotnie „Przeszłość to dziś”) od początku ich istnienia. Da się ją ująć w kilku punktach:

- podstawą kształcenia umiejętności jest uporządkowana wiedza – o literaturze, kulturze i języku, w tym – znajomość utworów literackich stanowiących kanon kulturowy;
- wiedza z różnych obszarów humanistyki, przede wszystkim dotycząca literatury, kultury i języka, powinna być traktowana funkcjonalnie, stanowić punkt wyjścia do kształcenia i rozwijania kompetencji komunikacyjnej oraz umiejętności analizy i interpretacji tekstów;
- utwory literackie zawarte w programie powinny być poznawane w porządku chronologicznym, w ich kontekstach macierzystych, ze świadomością wzajemnych zależności dzieł i ich uwarunkowań, budowaniem rozumienia procesu historycznoliterackiego i śledzeniem „dialogów z tradycją”;
- sposób interpretowania utworów literackich i dzieł innych sztuk poznawanych w szkole ma służyć refleksji, a ta z kolei coraz głębiej wprowadzać ucznia w świat wartości, zakorzeniać go w kulturze, a przez to wspierać młodych ludzi w kształtowaniu poczucia tożsamości;
- tytuł programu i związanych z nim podręczników „Przeszłość i dziś” symbolicznie wiąże współczesność i tradycję; sygnuje współczesną perspektywę, która pozwoli młodemu człowiekowi odczytać i uwewnętrznić sensy poznawanych utworów, umożliwić refleksyjne obcowanie z dziełem, od którego nierzadko oddziela go bariera języka i kultury;
- rozdysponowanie godzin języka polskiego musi uwzględniać nacisk, jaki podstawa programowa kładzie na literaturę i kulturę współczesną; ostatnie programowo klasy (w liceum – IV, w technikum IV i V) są przeznaczone na utwory literackie powstałe po 1945 r. i związane z nimi treści kształcenia literackiego i kulturowego;
- zagadnienia literatury i kultury oraz języka i komunikacji muszą być w trakcie realizacji programu ściśle ze sobą związane; ich treści, funkcjonalnie powiązane ze sobą, powinny współwystępować na niemal każdej jednostce lekcyjnej;
- język jest w świetle programu nie tylko narzędziem komunikacji, ale też istotnym składnikiem kultury i jako taki powinien być poznawany;
- czytanie utworów literackich i odbiór innych tekstów kultury opiera się m.in. na wiedzy i umiejętnościach językowych, a z drugiej strony – przyczynia do rozwijania kompetencji komunikacyjnej, ta zaś – znów staje się podstawą głębszego rozumienia tekstów oraz coraz doskonalszych wypowiedzi ustnych i pisemnych;
- ważnym aspektem doskonalenia kompetencji komunikacyjnej jest znajomość zasad retoryki i związane z nią umiejętności praktyczne;
- jednym z wymogów skuteczności działań edukacyjnych jest położenie nacisku na samokształcenie uczniów, którzy powinni być obligowani do samodzielnego docierania do informacji, gromadzenia ich i przetwarzania oraz wykorzystywania w tworzonych wypowiedziach, prezentacjach czy innych przedsięwzięciach.

Zgodnie z założeniami podstawy programowej polonista w szkole ponadpodstawowej może i powinien odwoływać się do osiągnięć, które uczniowie uzyskali na wcześniejszym etapie kształcenia. Na lekcjach polskiego w liceum i technikum przywoływane są utwory literackie, terminy i pojęcia poznane w szkole podstawowej, rozwijane zdobyte już wcześniej umiejętności w zakresie analizy i interpretacji tekstów, a także umiejętności i kompetencje językowe.

Program jest powiązany z podręcznikami z serii „Przeszłość i dziś”, które zawierają objęty programem materiał nauczania, a także ułatwią nauczycielowi zorganizowanie materiału nauczania i zachowanie ciągłości procesu edukacyjnego.

Załącznikami do programu są *Plany realizacji materiału języka polskiego* w kolejnych klasach liceum (1–4) i technikum (1–5), zawierające szczegółową propozycję rozplanowania treści nauczania.

2. Cele edukacyjne

Program wpisuje się w cele ponadprzedmiotowe, ujęte w części wstępnej podstawy programowej, oraz w wymagania ogólne i szczegółowe określone dla 4-letniego liceum ogólnokształcącego i 5-letniego technikum.

2.1. Cele ogólne kształcenia i wychowania – ponadprzedmiotowe i przedmiotowe

Program „Przeszłość i dziś” umożliwia osiągnięcie przez uczniów ponadprzedmiotowych celów kształcenia ogólnego i zdobywanie umiejętności ogólnych wskazanych w podstawie programowej.

Cele, o których mowa wyżej, to:

1. traktowanie uporządkowanej, systematycznej wiedzy jako podstawy kształtowania umiejętności;
2. doskonalenie umiejętności myślowo-językowych, takich jak czytanie ze zrozumieniem, pisanie twórcze, formułowanie pytań i problemów, posługiwanie się kryteriami, uzasadnianie, wyjaśnianie, klasyfikowanie, wnioskowanie, definiowanie, posługiwanie się przykładami itp.;
3. rozwijanie osobistych zainteresowań ucznia i integrowanie wiedzy przedmiotowej z różnych dyscyplin;
4. zdobywanie umiejętności formułowania samodzielnych i przemyślanych sądów, uzasadniania własnych i cudzych sądów w procesie dialogu we wspólnocie dociekającej;
5. łączenie zdolności krytycznego i logicznego myślenia z umiejętnościami wyobrażeniowo-twórczymi;
6. rozwijanie wrażliwości społecznej, moralnej i estetycznej;
7. rozwijanie narzędzi myślowych umożliwiających uczniom obcowanie z kulturą i jej rozumienie;
8. rozwijanie u uczniów szacunku dla wiedzy, wyrabianie pasji poznawania świata i zachęcanie do praktycznego zastosowania zdobytych wiadomości.

Program „Przeszłość i dziś” implikuje postrzeganie języka polskiego jako tego przedmiotu szkolnego, który w sposób szczególny, wieloaspektowy rozwija kompetencje językowe i komunikacyjne uczniów poprzez logiczny, sekwencyjny układ działań: od czytania i odbioru tekstów cudzych – do tworzenia wypowiedzi własnych. Szczególnie mocno wyakcentowane są w naszym programie te aspekty celów ponadprzedmiotowych, które wpisują się w treści języka polskiego i zdobywane dzięki nim umiejętności – związane z umiejętnościami myślowo-językowymi, czytaniem tekstów werbalnych o różnorodnej specyfice, odbiorem tekstów kultury, rozumieniem języka jako narzędzia porozumiewania się, uczestniczeniem w dialogu i dyskusji, rozwijaniem wrażliwości społecznej, moralnej i estetycznej poprzez obcowanie z dziełami, współpracą z innymi i wyrażaniem siebie oraz kształtowaniem przez uczniów poczucia własnej tożsamości. Te cele korespondują z ponadprzedmiotowymi umiejętnościami zdobywanymi przez uczniów w trakcie kształcenia ogólnego w liceum ogólnokształcącym i technikum – i rozwijanych na lekcjach języka polskiego. Zgodnie z podstawą programową należą do nich:

- myślenie – rozumiane jako złożony proces umysłowy, polegający na tworzeniu nowych reprezentacji za pomocą transformacji dostępnych informacji, obejmujący interakcję wielu operacji umysłowych: wnioskowanie, abstrahowanie, rozumowanie, wyobrażanie sobie, sążenie, rozwiązywanie problemów, twórczość; podstawę rozwoju ucznia stanowi synteza myślenia percepcyjnego i pojęciowego;
- czytanie – umiejętność łącząca zarówno rozumienie sensów, jak i znaczeń symbolicznych wypowiedzi; kluczowa umiejętność lingwistyczna i psychologiczna prowadząca do rozwoju osobowego, aktywnego uczestnictwa we wspólnocie, przekazywania doświadczeń między pokoleniami;
- komunikowanie się w języku ojczystym, zarówno w mowie, jak i w piśmie, będące podstawową umiejętnością społeczną, której podstawą jest znajomość norm językowych oraz tworzenie podstaw porozumienia się w różnych sytuacjach komunikacyjnych;
- kreatywne rozwiązywanie problemów z różnych dziedzin ze świadomym wykorzystaniem metod i narzędzi wywodzących się z informatyki;

- sprawne posługiwanie się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, w tym dbałość o poszanowanie praw autorskich i bezpieczne poruszanie się w cyberprzestrzeni;
- samodzielne docieranie do informacji, dokonywanie ich selekcji, syntezy oraz wartościowanie; rzetelne korzystanie ze źródeł;
- nabywanie nawyków systematycznego uczenia się, porządkowania zdobytej wiedzy i jej pogłębiania;
- współpraca w grupie i podejmowanie działań indywidualnych.

Założenia programu „Przeszłość i dziś” zorientowane są na kształtowanie u uczniów cech i postaw umożliwiających im rozwój osobisty i pełne, twórcze funkcjonowanie w społeczeństwie. Są to wymienione w podstawie programowej: uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość, kultura osobista, gotowość do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz umiejętność pracy zespołowej. Rozwój osobisty i społeczny ucznia – realizuje się na języku polskim w powiązanych ze sobą obszarach prowadzących do kształtowania postaw obywatelskich, patriotycznych i społecznych. Materiał kształcenia umożliwia też położenie nacisku na wzmocnienie poczucia tożsamości narodowej i regionalnej, rozwijanie przywiązania do historii, tradycji i kultury własnego narodu, a także szacunku dla innych kultur i tradycji. Aktywność ucznia ukierunkowana jest zarówno na poznawanie, rozumienie oraz kształtowanie siebie, jak i postawę akceptacji i szacunku dla drugiego człowieka.

*

Istotną właściwością podstawy programowej jest jej progresywność, ciągłość i spójność na wszystkich etapach edukacyjnych. Realizacja celów edukacyjnych w liceum i technikum odwołuje się do osiągnięć uczniów zdobytych w szkole podstawowej. Uczeń rozpoczynający naukę w III etapie edukacyjnym ma wiele umiejętności związanych z czytaniem utworów literackich, odbiorem tekstów kultury, kształceniem językowym oraz tworzeniem wypowiedzi, a także z samokształceniem, do których polonista uczący w liceum lub technikum może i powinien się odwoływać.

Progresywność ogólnych celów kształcenia w szkole podstawowej i ponadpodstawowej obrazuje poniższe zestawienie zapisów podstaw programowych:

Wymagania ogólne²	
II etap edukacyjny	III etap edukacyjny
I. Kształcenie literackie i kulturowe	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Wyrabianie i rozwijanie zdolności rozumienia utworów literackich oraz innych tekstów kultury. 2. Znajomość wybranych utworów z literatury polskiej i światowej oraz umiejętność mówienia o nich z wykorzystaniem potrzebnej terminologii. 3. Kształtowanie umiejętności uczestniczenia w kulturze polskiej i europejskiej, szczególnie w jej wymiarze symbolicznym i aksjologicznym. 4. Rozwijanie zdolności dostrzegania wartości: prawdy, dobra, piękna, szacunku dla człowieka i kierowania się tymi wartościami. 5. Kształcenie postawy szacunku dla przeszłości i tradycji literackiej jako podstawy tożsamości narodowej. 6. Poznawanie wybranych dzieł wielkich pisarzy polskich w kontekście podstawowych informacji o epokach, w których tworzyli (zwłaszcza w klasach VII i VIII). 7. Rozwijanie zainteresowania kulturą w środowisku lokalnym i potrzeby uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kształtowanie dojrzałości intelektualnej, emocjonalnej i moralnej uczniów. 2. Rozumienie historii literatury i dziejów kultury jako procesu, a także dostrzeganie roli czynników wewnętrznych i zewnętrznych wpływających na ten proces. 3. Rozumienie konieczności zachowania i rozwoju literatury i kultury w życiu jednostki oraz społeczeństwa. 4. Rozróżnianie kultury wysokiej i niskiej, elitarnej i popularnej oraz dostrzeganie związków między nimi. 5. Znajomość wybranych utworów z literatury polskiej i światowej oraz umiejętność mówienia o nich z wykorzystaniem potrzebnej terminologii. 6. Kształtowanie różnorodnych postaw czytelniczych: od spontanicznego czytania do odbioru opartego na podstawach naukowych. 7. Kształcenie umiejętności czytania, analizowania i interpretowania literatury oraz innych tekstów kultury, a także ich wzajemnej korespondencji. 8. Kształcenie umiejętności świadomego odbioru utworów literackich i tekstów kultury na różnych poziomach: dosłownym, metaforycznym, symbolicznym, aksjologicznym.

² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej... etc., (Dz.U. z 2017 r., poz. 356) oraz Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia (Dz. U. z 2018 r., poz. 467).

II. Kształcenie językowe

1. Rozwijanie rozumienia wartości języka ojczystego oraz jego funkcji w budowaniu tożsamości osobowej ucznia oraz wspólnot: rodzinnej, narodowej i kulturowej.2. Rozwijanie rozumienia twórczego i sprawczego charakteru działań językowych oraz formowanie odpowiedzialności za własne zachowania językowe.3. Poznawanie podstawowych pojęć oraz terminów służących do opisywania języka i językowego komunikowania się ludzi.4. Kształcenie umiejętności porozumiewania się (słuchania, czytania, mówienia i pisanie) w różnych sytuacjach oficjalnych i nieoficjalnych, w tym także z osobami doświadczającymi trudności w komunikowaniu się.5. Kształcenie umiejętności poprawnego mówienia oraz pisanie zgodnego z zasadami ortofonii oraz pisowni polskiej.6. Rozwijanie wiedzy o elementach składowych wypowiedzi ustnych i pisemnych oraz ich funkcjach w strukturze tekstów i w komunikowaniu się.	1. Pogłębianie funkcjonalnej wiedzy z zakresu nauki o języku.2. Wzbogacanie umiejętności komunikacyjnych, stosowne wykorzystanie języka w różnych sytuacjach komunikacyjnych.3. Funkcjonalne wykorzystywanie wiedzy o języku w odczytaniu sensów zawartych w strukturze głębokiej tekstów literackich i nieliterackich.4. Świadome wykorzystanie działań językowych w formowaniu odpowiedzialności za własne zachowania językowe.5. Uwrażliwianie na piękno mowy ojczystej, wspomaganie rozwoju kultury językowej,6. Doskonalenie umiejętności posługiwania się poprawną polszczyzną.

III. Tworzenie wypowiedzi

1. Usprawnianie czynności fonacyjnych, artykulacyjnych i prozodycznych uczniów.2. Rozwijanie umiejętności wypowiadania się w określonych formach wypowiedzi ustnych i pisemnych.3. Kształcenie umiejętności wygłaszania, recytacji i interpretacji głosowej tekstów mówionych, doskonalenie dykcji i operowania głosem.4. Rozpoznawanie intencji rozmówcy oraz wyrażanie intencji własnych, rozpoznawanie języka jako działania (akty mowy).5. Rozwijanie umiejętności stosowania środków stylistycznych i dbałości o estetykę tekstu oraz umiejętności organizacji tekstu.6. Poznawanie podstawowych zasad retoryki, w szczególności argumentowania, oraz rozpoznawanie manipulacji językowej.7. Rozbudzanie potrzeby tworzenia tekstów o walorach estetycznych i podejmowania samodzielnych prób literackich.	1. Doskonalenie umiejętności wyrażania własnych sądów, argumentacji i udziału w dyskusji.2. Wykorzystanie kompetencji językowych i komunikacyjnych w wypowiedziach ustnych i pisemnych.3. Kształcenie umiejętności formułowania i uzasadniania sądów na temat dzieł literackich oraz innych tekstów kultury.4. Doskonalenie umiejętności retorycznych, w szczególności zasad tworzenia wypowiedzi spójnych, logicznych oraz stosowania kompozycji odpowiedniej dla danej formy gatunkowej.5. Rozwijanie umiejętności tworzenia tekstów o wyższym stopniu złożoności.

IV. Samokształcenie

1. Rozwijanie szacunku dla wiedzy, wyrabianie pasji poznawania świata i zachęcanie do praktycznego zastosowania zdobytych wiadomości.2. Rozwijanie umiejętności samodzielnego docierania do informacji, dokonywania ich selekcji, syntezy oraz wartościowania.3. Rozwijanie umiejętności rzetelnego korzystania ze źródeł wiedzy, w tym stosowania cudzysłowu, przypisów i odsyłaczy, oraz szacunku dla cudzej własności intelektualnej.4. Kształcenie nawyków systematycznego uczenia się oraz porządkowania zdobytej wiedzy i jej pogłębiania.	1. Rozwijanie zainteresowań humanistycznych.2. Doskonalenie umiejętności korzystania z różnych źródeł informacji, w tym zasobów cyfrowych, oceny ich rzetelności, wiarygodności i poprawności merytorycznej.3. Kształcenie nawyków systematycznego uczenia się, porządkowania zdobytej wiedzy i jej pogłębiania oraz syntezy poznanego materiału.4. Wyrabianie nawyku samodzielnej, systematycznej lektury.5. Rozwijanie uzdolnień i zainteresowań poprzez udział w różnych formach aktywności intelektualnej i twórczej.6. Umacnianie postawy poszanowania dla cudzej własności intelektualnej.

5. Zachęcanie do rozwijania swoich uzdolnień przez udział w różnych formach poszerzania wiedzy, np. w konkursach, olimpiadach przedmiotowych i wykładach, oraz rozwijanie umiejętności samodzielnej prezentacji wyników swojej pracy.
6. Rozwijanie umiejętności efektywnego posługiwania się technologią informacyjną w poszukiwaniu, porządkowaniu i wykorzystywaniu pozyskanych informacji.

W obrębie tych samych obszarów kształcenia polonistycznego pojawiają się zapisy umiejętności ogólnych coraz bardziej zaawansowanych, złożonych, o wyższym stopniu trudności, wymagających wiedzy szczegółowej. Od kompetencji społecznie użytecznych, ułatwiających funkcjonowanie w życiu – uczeń stopniowo przechodzi do dyspozycji umożliwiających mu wkraczanie do świata nauki. Kompetencje językowe i komunikacyjne zapewniają coraz wyższy poziom funkcjonowania w społeczeństwie i w kulturze.

Specyfiką języka polskiego jako przedmiotu szkolnego jest także – w obszarze umiejętności związanych z kształceniem literackim i kulturowym – zwiększenie w kolejnych etapach edukacyjnych trudności poznawanych utworów literackich i tekstów kultury. Sprawia to, iż np. tak samo zapisane wymaganie ogólne: *Znajomość wybranych utworów z literatury polskiej i światowej oraz umiejętność mówienia o nich z wykorzystaniem potrzebnej terminologii* obciąża ucznia szkoły ponadpodstawowej do innych, bardziej zaawansowanych i złożonych czynności, wymagających większej wiedzy – niż dotyczyło to ucznia szkoły podstawowej. Umiejętności zdobyte w szkole podstawowej są utrwalane, poszerzane i doskonalone – wraz ze specyfiką czytanych lektur i w miarę zwiększania się zasobu terminologiczno-pojęciowego ucznia. To z kolei przekłada się na coraz wyższy poziom umiejętności mówienia i pisanie – na temat tych lektur i innych zagadnień będących przedmiotem dyskusji w szkole.

2.2. Szczegółowe cele kształcenia i wychowania

Cele edukacyjne szczegółowe w programie „Przeszłość i dziś” wynikają bezpośrednio z wymagań szczegółowych zapisanych w podstawie programowej. Dla przejrzystości – zachowane też zostało ich uporządkowanie w czterech podstawowych obszarach kształcenia.

Obszar umiejętności		Cele szczegółowe	
		Zakres podstawowy	Zakres rozszerzony
I. Kształcenie literackie i kulturowe	1. Czytanie utworów literackich	1. Znajomość utworów literackich wskazanych w podstawie programowej jako obowiązkowe; docieranie do ich sensów, rozumienie ich problematyki i usytuowania w tradycji; prezentowanie związanych z nimi własnych przeżyć i przemyśleń. 2. Znajomość periodyzacji literatury i sytuowanie czytanych utworów we właściwych epokach literackich. 3. Określanie tematyki i problematyki czytanych utworów oraz dostrzeganie ich związku z kontekstem epok, w których powstały. 4. Rozpoznawanie podstawowych konwencji literackich i określanie ich cech w czytanych utworach. 5. Rozróżnianie gatunków literackich (przypisywanych do właściwych rodzajów) i odnajdywanie ich cech w czytanych utworach. 6. Interpretowanie treści alegorycznych i symbolicznych utworu literackiego.	Osiągnięcie celów z zakresu podstawowego, a ponadto: 1. Rozumienie pojęcia tradycji literackiej i kulturowej, dostrzeganie ich obecności w czytanych utworach i określanie roli w budowaniu wartości uniwersalnych. 2. Samodzielne poznawanie utworów stanowiących kontekst dla tekstów kultury poznawanych w szkole. 3. Rozpoznawanie w czytanych utworach cech prądów literackich i artystycznych oraz odczytywanie ich funkcji. 4. Dostrzeganie obecności założeń programowych (np. grup literackich) w utworach literackich różnych epok. 5. Rozpoznawanie mitologizacji i demitologizacji – określanie ich roli w interpretacji utworów. 6. Określanie przemian konwencji literackich i dostrzeganie ich przenikania się w utworach; rozpoznawanie rodzajów synkretyzmu i interpretacja ich znaczenia.

<p style="text-align: center;">I. Kształcenie literackie i kulturowe</p>	<p style="text-align: center;">1. Czytanie utworów literackich</p>	<ol style="list-style-type: none"> 7. Rozwijanie umiejętności charakteryzowania poetyki utworu literackiego, sposobów kreowania świata przedstawionego, również w odniesieniu do tendencji twórczych epoki. 8. Rozwijanie umiejętności analizy językowo-stylistycznej tekstu. 9. Rozpoznawanie w tekście literackim środków wyrazu artystycznego oraz określanie ich funkcji. 10. Rozpoznawanie kategorii estetycznej tekstu (jak tragizm, komizm, groteska itp.) i określanie ich funkcji; dostrzeganie wartościującego charakteru groteski i ironii. 11. Rozpoznawanie w czytanych utworach sposobów kreowania świata przedstawionego; interpretowanie ich i wartościowanie. 12. Rozpoznawanie podstawowych motywów i toposów, zwłaszcza biblijnych, antycznych i kulturowych; dostrzeganie ich roli w utworach literackich oraz w tworzeniu znaczeń uniwersalnych. 13. Przedstawianie propozycji interpretacji utworu literackiego – uzasadnionej analizą dzieła. 14. Wykorzystywanie w interpretacji utworów literackich potrzebnych kontekstów. 15. Rozwijanie umiejętności analizy porównawczej utworów lub ich fragmentów 16. Budowanie świadomości doboru właściwego klucza do interpretacji utworu. 17. Rozwijanie umiejętności odczytywania sensu utworu w aspekcie poznawczym, estetycznym i etycznym. 	<ol style="list-style-type: none"> 7. Dostrzeganie w czytanych utworach obecności archetypów i określanie ich roli w tworzeniu znaczeń uniwersalnych. 8. Dostrzeganie w czytanych utworach parafrazy, parodii, trawestacji, aluzji literackiej; wskazywanie ich wzorców tekstowych i wykorzystywanie w interpretacji utworów. 9. Rozwijanie umiejętności pogłębionej analizy stylistycznej utworu prowadzącej do rozpoznania różnych nawiązań do stylu epoki. 10. Porównywanie różnych propozycji odczytania tych samych utworów. 11. Odnajdowanie w czytanych utworach wartości poznawczych, etycznych oraz estetycznych i rozumienie ich związku.
---	--	--	--

<p style="text-align: center;">I. Kształcenie literackie i kulturowe</p>	<p style="text-align: center;">2. Odbiór tekstów kultury</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Doskonalenie umiejętności czytania tekstów z uwzględnieniem ich specyfiki, wpisanej w nie sytuacji komunikacyjnej, prezentowanego stylu i języka wypowiedzi. 2. Analiza czytanych tekstów na poziomie treści i organizacji; odczytywanie sensu, głównej myśli, rozpoznawanie argumentacji i sposobu prowadzenia wywodu. 3. Przetwarzanie i hierarchizowanie informacji z tekstów publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych itp. 4. Rozpoznawanie specyfiki tekstów jw. oraz retorycznych, określanie ich odmian i rodzajów, a także gatunków dziennikarskich; rozpoznawanie środków językowych i określanie ich funkcji. 5. Odczytywanie przekazów jawnych i ukrytych, rozróżnianie odpowiedzi właściwych i unikalnych. 6. Charakteryzowanie głównych prądów filozoficznych i ich wpływu na kulturę epok. 7. Odczytywanie pozaliterackich tekstów kultury z wykorzystaniem specyfiki ich twórcy; wyodrębnianie elementów spektaklu teatralnego i dzieła filmowego, interpretowanie ich roli w przekazie niesionym przez dzieło. 	<p>Osiągnięcie celów z zakresu podstawowego, a ponadto:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Odczytywanie eseju: analiza jego struktury, odczytywanie sensów, rozpoznanie sposobu prowadzenia wywodu i charakterystycznych cech stylu. 2. Rozwijanie umiejętności twórczego wykorzystania tekstów krytycznoliterackich w interpretacji czytanych utworów i dzieł sztuki. 3. Rozpoznawanie nawiązań w kulturze współczesnej do tradycji (zwłaszcza biblijnej i antycznej). 4. Rozpoznawanie i charakteryzowanie głównych stylów w architekturze i sztuce. 5. Odnajdowanie w czytanych dziełach nawiązań filozoficznych. 6. Porównywanie tekstów kultury z uwzględnieniem różnych kontekstów. 7. Rozumienie pojęcia syntezy sztuk i dostrzeganie jej przemian na przestrzeni epok.
---	--	--	--

		<ol style="list-style-type: none">8. Rozumienie wpływu starożytnego teatru greckiego na rozwój sztuki teatralnej.9. Odróżnianie dzieła kultury wysokiej od tekstów kultury popularnej, arcydzieła od kiczu.	
II. Kształcenie językowe	1. Gramatyka języka polskiego	<ol style="list-style-type: none">1. Wykorzystywanie wiedzy z fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w odbiorze tekstów czytanych i tworzeniu własnych.2. Rozpoznawanie budowy składniowej zdań i określanie ich funkcji w tekście, rozumienie zróżnicowania zdań wielokrotnie złożonych; wykorzystywanie składni zdań w tworzeniu wypowiedzi o różnym charakterze.3. Rozpoznawanie w tekście i stosowanie w budowie własnych wypowiedzi argumentacyjnego charakteru różnych konstrukcji składniowych – ze świadomością ich funkcji.4. Rozumienie roli szyku wyrazów w zdaniu oraz roli jego przekształceń w tworzeniu znaczenia wypowiedzi.	Osiągnięcie celów z zakresu podstawowego, a ponadto: <ol style="list-style-type: none">1. Rozumienie procesu kształtowania się systemu gramatycznego na poziomie fonetyki, fleksji i składni; wskazywanie świadczących o tym zjawisk.
II. Kształcenie językowe	2. Zróżnicowanie języka	<ol style="list-style-type: none">1. Rozróżnianie pojęć stylu i stylizacji – opisywanie ich w czytanych tekstach ze świadomością niesionych znaczeń.2. Rozróżnianie stylów funkcjonalnych polszczyzny i znajomość zasad ich stosowania.3. Rozpoznawanie we współczesnej polszczyźnie przejawów mody językowej; ocenianie ich.4. Rozpoznawanie w czytanych tekstach rodzajów zapożyczeń – rozumienie ich miejsca w polszczyźnie różnych epok.5. Znajomość, rozumienie i poprawne wykorzystywanie w tekstach własnych biblizmów, mitologizmów, przysłów i sentencji; postrzeganie ich jako ważnego obszaru dziedzictwa kulturowego.6. Rozpoznawanie w czytanych tekstach rodzaju stylizacji i rozumienie jej funkcji.7. Rozwijanie umiejętności celowego i funkcjonalnego posługiwania się różnymi rodzajami słownictwa: wartościującym, neutralnym, o zabarwieniu emocjonalnym, oficjalnym, potocznym.8. Analiza języka wypowiedzi jako narzędzia wartościowania; określanie sposobów wyrażania wartościowania w tekstach.	Osiągnięcie celów z zakresu podstawowego, a ponadto: <ol style="list-style-type: none">1. Określanie właściwości języka jako przekaznika treści kulturowych oraz jako narzędzia wartościowania.2. Rozpoznawanie i charakteryzowanie stylu indywidualnego (np. dzieła literackiego, autora) oraz typowego (np. prądu literackiego, epoki); wykorzystywanie tej wiedzy w interpretacji utworów.3. Rozumienie różnicy między etymologicznym a realnym znaczeniem wyrazu.4. Rozpoznawanie prozodycznych elementów stylu i określanie ich funkcji w tekście.5. Rozumienie pojęcia socjolektu; określanie jego funkcji komunikacyjnych.6. Rozumienie pojęcia tabu językowego; rozpoznawanie jego obecności w wypowiedziach.7. Analiza stylu wypowiedzi internetowych oraz wartościowanie wypowiedzi internautów.

<p style="text-align: center;">II. Kształcenie językowe</p>	<p style="text-align: center;">3. Komunikacja językowa i kultura języka</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rozumienie pojęcia znaku językowego i języka jako systemu znaków; rozróżnianie typów znaków i określanie ich funkcji w tekście. 2. Znajomość pojęcia aktu komunikacji językowej oraz jego składowych. 3. Rozpoznawanie i określanie funkcji tekstu. 4. Dostrzeganie źródeł niejednoznaczności komunikatu; dążenie do jasności i precyzji wypowiedzi. 5. Posługiwanie się różnymi odmianami polszczyzny w zależności od sytuacji komunikacyjnej. 6. Dążenie do poprawności wypowiedzi; poprawianie błędów językowych, odróżnianie błędu od zamierzonej innowacji językowej. 7. Stosowanie zasad etyki wypowiedzi; wartościowanie wypowiedzi językowych według przyjętych kryteriów: np. prawda – fałsz, poprawność – niepoprawność. 8. Dostrzeganie w tekstach nieetycznych zachowań językowych – charakteryzowanie zjawisk takich jak manipulacja, dezinformacja itp. 9. Stosowanie w wypowiedziach ustnych i pisemnych zasad etykiety językowej. 10. Przedstawianie zmian w komunikacji językowej związanych z rozwojem jej form (np. komunikacji internetowej). 	<p>Osiągnięcie celów z zakresu podstawowego, a ponadto:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Określanie intencji wypowiedzi jako aktu o dwóch znaczeniach: dosłownym i implikowanym. 2. Określanie funkcji języka (poznawczej, komunikacyjnej oraz społecznej). 3. Rozumienie roli języka w budowaniu obrazu świata i omawianie jej na przykładach.
<p style="text-align: center;">II. Kształcenie językowe</p>	<p style="text-align: center;">4. Ortografia i interpunkcja</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Doskonalenie umiejętności stosowania zasad ortografii i interpunkcji. 2. Wykorzystywanie składniowo-znaniowego charakteru interpunkcji do uwypuklenia sensów tekstów własnych. 3. Dostrzeganie stylistycznej funkcji zamierzonego błędu ortograficznego w tekście artystycznym. 	<p>Osiągnięcie celów z zakresu podstawowego, a ponadto:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Świadome stosowanie podstawowych zasad pisowni polskiej w zachowaniu poprawności zapisu wypowiedzi.
<p style="text-align: center;">III. Tworzenie wypowiedzi</p>	<p style="text-align: center;">1. Elementy retoryki</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Stosowanie podstawowych zasad retoryki we własnych wypowiedziach ustnych i pisemnych: formułowanie tez i argumentów przy użyciu odpowiednich konstrukcji składniowych; stosowanie zasady kompozycyjnej, zachowywanie logiki i konsekwencji toku rozumowania. 2. Rozróżnianie celów perswazyjnych wypowiedzi i dostrzeganie ich w czytanych tekstach (literackich i nieliterackich). 3. Rozumienie i wyjaśnianie, w jaki sposób użyte środki retoryczne oddziałują na odbiorcę; 4. Rozróżnianie typów argumentów, w tym argumentów pozamerytorycznych. 5. Odróżnianie dyskusji od sporu i kłótni. 6. Rozpoznawanie w dyskusji elementów erystyki oraz ocenianie ich pod względem etycznym. 7. Rozróżnianie pragmatycznego i etycznego wymiaru tekstów reklamy. 8. Rozumienie zjawiska nowomowy; dostrzeganie go w tekstach, określanie jego cech i funkcji. 	<p>Osiągnięcie celów z zakresu podstawowego, a ponadto:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Analiza struktury przemówień; odróżnianie elementów stałych i fakultatywnych. 2. Stosowanie w wypowiedziach różnych typów dowodzenia. 3. Rozpoznawanie wywodu o charakterze demagogicznym oraz metody pytań podchwytliwych i sugerujących. 4. Rozumienie pojęć rubaszości i sarkazmu, dostrzeganie ich w tekstach, określanie ich funkcji oraz interpretowanie. 5. Rozróżnianie celów stosowania ironii w tekstach (satyryczny, parodystyczny, przejawy drwiny i sarkazmu).

<p style="text-align: center;">III. Tworzenie wypowiedzi</p>	<p style="text-align: center;">2. Mówienie i pisanie</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uczestniczenie w rozmowie i dyskusji, zgadzanie się z poglądami innych lub polemizowanie z nimi, rzeczowe uzasadnianie własnego zdania. 2. Rozwijanie umiejętności tworzenia wypowiedzi ze świadomością jej funkcji językowej, celu i adresata, według podstawowych zasad logiki i retoryki. 3. Właściwe reagowanie na przejawy agresji językowej (np. zadawanie pytań, prośenie o rozwinięcie, wykazywanie sprzeczności wypowiedzi). 4. Formułowanie zgodnych z normami pytań, odpowiedzi, ocen, informacji, komentarzy, głosu w dyskusji. 5. Rozwijanie umiejętności tworzenia dłuższych tekstów pisanych i mówionych, spójnych znaczeniowo i logicznie, jednoznacznych w formie. 6. Redagowanie form użytkowych. 7. Pisanie poprawnych, spójnych i uzasadnionych interpretacji zawierających własne propozycje odczytania tekstu, zawierających poprawną argumentację i uporządkowany wywód logiczny. 8. Rozwijanie umiejętności budowania komentarza wskazującego na wartość etyczną i estetyczną interpretowanych tekstów. 9. Doskonalenie umiejętności publicznego wygłaszania własnego tekstu (stosowania retorycznych zasad kompozycyjnych, wykorzystywanie środków językowych i pozajęzykowych). 10. Rozwijanie umiejętności streszczania, parafrazowania, cytowania cudzego tekstu i tworzenia na jego podstawie konspektu. 11. Tworzenie planów kompozycyjnych i dekompozycyjnych tekstów argumentacyjnych. 12. Rozwijanie umiejętności redakcyjnych. 13. Stosowanie zasad poprawności językowej i stylistycznej w tworzeniu własnych tekstów. 	<p>Osiągnięcie celów z zakresu podstawowego, a ponadto:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Tworzenie spójnych wypowiedzi w bardziej złożonych, trudniejszych formach gatunkowych.
---	--	--	---

<p style="text-align: center;">IV. Samokształcenie</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przygotowywanie różnorodnych form prezentacji własnego stanowiska. 2. Pozyskiwanie, gromadzenie, wartościowanie, przetwarzanie i porządkowanie informacji; syntezywanie ich w problemowe całości; wykorzystywanie ich we własnych wypowiedziach. 3. Tworzenie baz danych. 4. Korzystanie z literatury naukowej lub popularnonaukowej. 5. Sporządzanie bibliografii i przypisu bibliograficznego, także źródeł elektronicznych. 6. Wykorzystywanie źródeł informacji, także multimedialnych; dokonywanie ich krytycznej selekcji. 7. Wybieranie z tekstu odpowiednich cytatów i stosowanie ich w wypowiedzi. 8. Doskonalenie umiejętności przygotowywania referatów i prezentacji; wzbogacanie przekazu ustnego pozajęzykowymi środkami komunikacji. 	<p>Osiągnięcie celów z zakresu podstawowego, a ponadto:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Korzystanie z literatury naukowej w celu pogłębiania swojej wiedzy przedmiotowej. 2. Włączanie się w życie kulturalne szkoły i środowiska. <p>Ponadto:</p> <ol style="list-style-type: none"> 3. Kształtowanie samodzielnej postawy czytelniczej przejawiającej się umiejętnością kryterialnego wyboru lektury. 4. Zdobycie podstaw adiustacji tekstu.
---	---	--

IV. Samokształcenie	<p>9. Posługiwanie się słownikami ogólnymi języka polskiego oraz słownikami specjalistycznymi, także w wersji on-line.</p> <p>10. Korzystanie z zasobów multimedialnych, np. z bibliotek, słowników on-line, wydawnictw e-book, autorskich stron internetowych; dokonywanie wyboru źródeł internetowych z uwzględnieniem kryterium poprawności rzeczowej; krytyczne ocenianie ich zawartości.</p> <p>11. Rozumienie pojęcia hipertekstu; rozpoznawanie jego realizacji internetowych oraz pozainternetowych; określanie ich cech i funkcji w komunikacji; rozwijanie umiejętności czytania i korzystania z hipertekstu w gromadzeniu informacji.</p> <p>12. Realizowanie projektów edukacyjnych.</p>	
----------------------------	--	--

3. Treści nauczania

Obejmują one zarówno materiał nauczania, jak i czynności ucznia, które ma on na tym materiale wykonywać. Opisują rozwój ucznia, zmianę, jaka powinna w nim zajść po zrealizowaniu programu nauczania. Mówiąc inaczej, na szczegółowe cele edukacyjne – rozumiane jako treści kształcenia – składają się zarówno wiadomości, jak i umiejętności ucznia związane z owymi wiadomościami.

W niniejszym programie – dla większej przejrzystości – całość treści kształcenia został zapisany w trzech odrębnych punktach opisujących:

- umiejętności ucznia rozumiane jako szczegółowe cele kształcenia (rozdział 2.2),
- treści kształcenia wskazujące materiał nauczania związany z wiedzą pojęciową,
- wykaz lektur czytanych w całości i fragmentach.

Taki sposób zapisu ma zwiększyć funkcjonalność programu. Po pierwsze, uzasadnia go specyfika języka polskiego jako przedmiotu szkolnego, który zakłada powtarzalność tych samych czynności odnoszących się do różnych tekstów – zarówno w zakresie ich odbioru, jak i tworzenia. Na przykład analogiczne czynności związane z analizą i interpretacją dzieł literackich powtarzają się przy zgłębianiu kolejnych lektur, funkcje środków literackich i właściwości stylu są określane przy czytaniu różnych utworów, badanie argumentacji i sposobu prowadzenia wywodu powraca przy różnych typach tekstów argumentacyjnych, a tworzenie wypowiedzi własnych i uczestniczenie w dialogu pojawia się na większości lekcji języka polskiego. Innymi słowy: podobne kategorie celów szczegółowych powracają przy podobnych typach tekstów będących przedmiotem pracy – oczywiście z zastrzeżeniem ich progresywności, o której była wcześniej mowa. Umiejętności ucznia sukcesywnie zwiększają się i doskonalą – ich przyrost uwarunkowany jest m.in. coraz większą dojrzałością młodego człowieka i rozwojem myślenia abstrakcyjnego. W programie, w pierwszej tabeli zostały zapisane umiejętności finalne, na koniec etapu edukacyjnego. W *Planie realizacji materiału nauczania*, będącym załącznikiem do programu „Przeszłość i dziś”, te same (lub podobne) umiejętności, a także pojęcia i terminy z zakresu kształcenia literacko-kulturowego i językowego powtarzają się kilkakrotnie – sygnując doskonalenie i pogłębianie umiejętności.

Z drugiej strony, wyodrębnienie oczekiwanych umiejętności ucznia, wiedzy pojęciowej i tekstów literackich ułatwi nauczycielowi monitorowanie realizacji programu (np. sprawdzenie, które umiejętności były już ćwiczone i które terminy pojawiały się na lekcjach).

Dla ułatwienia – w tabeli zawierającej materiał nauczania przywołane zostały także terminy z podstawy programowej języka polskiego do szkoły podstawowej.

Obszar umiejętności		Treści nauczania (materiał nauczania, wiedza pojęciowa)	
		Zakres podstawowy	Zakres rozszerzony
I. Kształcenie literackie i kulturowe	1. Czytanie utworów literackich	1. Podstawy periodyzacji literatury, okresy: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;	Materiał z zakresu podstawowego, a ponadto: 1. odczytywanie tekstu w warstwie semantycznej i semiotycznej; 2. tradycja literacka i kulturowa, wartości uniwersalne; 3. prądy literackie i artystyczne; 4. grupa literacka, pokolenie literackie, założenia programowe; 5. mitologizacja i demitologizacja w utworach literackich; 6. konwencje: baśniowa, oniryczna, turpistyczna, nadrealistyczna, postmodernistyczna;
		2. konwencje literackie: fantastyczna, symboliczna, mimetyczna, realistyczna, naturalistyczna, groteskowa;	

I. Kształcenie literackie i kulturowe	1. Czytanie utworów literackich	<ol style="list-style-type: none">3. gatunki epickie, liryczne, dramatyczne i synkretyczne, w tym: gatunki poznane w szkole podstawowej (baśń, legenda, bajka, hymn, przypowieść, mit, opowiadanie, nowela, dziennik, pamiętnik, powieść; komedia, fraszka, sonet, pieśń, tren, ballada, epeopeja, tragedia) oraz epos, oda, tragedia antyczna, psalm, kronika, satyra, sielanka, ballada, dramat romantyczny, powieść poetycka; odmiany powieści i opowiadania (np. obyczajowe, przygodowe, detektywistyczne, fantastycznonaukowe, <i>fantasy</i>) oraz dramatu;4. środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej (epitet, porównanie, przenośnia, wyrazy dźwiękonaśladowcze, zdrobnienie, zgrubienie, uosobienie, ożywienie, apostrofa, anafora, pytanie retoryczne, powtórzenie; neologizm, eufemizm, porównanie homeryckie, inwokacja, symbol, alegoria) oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfraza, eufonia, hiperbola; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antyteza, paralelizm, wyliczenie, epifora, elipsa;5. treści alegoryczne i symboliczne utworu literackiego;6. ironia i autoironia, komizm, tragizm, humor, patos, groteska;7. sposoby kreowania świata przedstawionego utworu (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej;8. motyw literacki i topos, motywy i toposy biblijne i antyczne;9. kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny.	<ol style="list-style-type: none">7. przemiany konwencji i ich przenikanie się w utworach; synkretyzm (rodzajowy, gatunkowy);8. archetyp;9. aluzja literacka;10. wartości poznawcze, etyczne, estetyczne w utworach literackich.
I. Kształcenie literackie i kulturowe	2. Odbiór tekstów kultury utworów literackich	<ol style="list-style-type: none">1. Teksty publicystyczne, popularnonaukowe, naukowe; przetwarzanie i hierarchizowanie informacji;2. struktura tekstu: sens, główna myśl, sposób prowadzenia wywodu, argumentacja;3. specyfika tekstów publicystycznych (artykuł, felieton, reportaż), retorycznych (przemówienie, laudacja, homilia), popularnonaukowych i naukowych (rozprawa); teksty prasowe (wiadomość i komentarz); środki językowe i ich funkcje w w tekstach; informacje i przekazy jawne i ukryte; odpowiedzi właściwe i unikowe;4. wpływ starożytnego teatru greckiego na rozwój sztuki teatralnej; katharsis; poznane w szkole podstawowej: akt, scena, tekst główny, didaskalia, monolog, dialog5. główne prądy filozoficzne i ich wpływ na kulturę epoki;6. pozaliterackie teksty kultury;7. dzieła kultury wysokiej, teksty kultury popularnej, arcydzieło, kicz.	Materiał z zakresu podstawowego, a ponadto: <ol style="list-style-type: none">1. esej: zawarte w nim sensy, sposób prowadzenia wywodu, charakterystyczne cechy stylu;2. wykorzystanie tekstów naukowych w interpretacji dzieł sztuki;3. nawiązania do tradycji biblijnej i antycznej w kulturze współczesnej;4. porównywanie tekstów kultury, z uwzględnieniem różnorodnych kontekstów;5. główne style w architekturze i sztuce;6. poglądy filozoficzne zawarte w różnorodnych dziełach;7. synteza sztuk, jej cechy i ewolucja od romantyzmu do współczesności.

<p style="text-align: center;">II. Kształcenie językowe</p>	<p style="text-align: center;">1. Gramatyka języka polskiego</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Poznane w szkole podstawowej pojęcia z zakresu fleksji (części mowy odmienne i nieodmienne, formy przypadków, liczby, osoby, czasu, trybu, rodzaju gramatycznego; strona czynna i bierna, bezosobowe formy czasownika), fonetyki (upodobnienia fonetyczne), słowotwórstwa (wyraz podstawowy i pochodny, temat słowotwórczy i formant, rdzeń, wyraz złożony, wyrazy pokrewne), frazeologii (związki frazeologiczne), składni (budowa zdania pojedynczego i złożonego; wypowiedzenia oznajmujące, pytające, rozkazujące, funkcje składniowe – podmiot, orzeczenie, dopełnienie, przydawka, okolicznik; typy związków wyrazów w zdaniu; imiesłowowy równoważnik zdania, mowa zależna i niezależna); 2. budowa składniowa zdań; zróżnicowanie zdań wielokrotnie złożonych; 3. argumentacyjny charakter zdania; 4. szyk wyrazów w zdaniu. 	<p>Materiał z zakresu podstawowego, a ponadto:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. proces kształtowania się systemu gramatycznego na poziomie fonetyki, fleksji i składni.
<p style="text-align: center;">II. Kształcenie językowe</p>	<p style="text-align: center;">2. Zróżnicowanie języka</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Styl i stylizacja; rodzaje stylizacji (archaizacja, dialektyzacja, kolokwializacja, stylizacja środowiskowa, biblijna, mitologiczna itp.) 2. style funkcjonalne polszczyzny (znane ze szkoły podstawowej); 3. moda językowa; 4. rodzaje zapożyczeń; 5. biblizmy, mitologizmy, sentencje, przysłowia, aforyzmy; 6. słownictwo wartościujące i neutralne, słownictwo o zabarwieniu emocjonalnym, słownictwo oficjalne i potoczne; 7. znane ze szkoły podstawowej: słownictwo dosłowne i przerośne, słownictwo ogólnonarodowe i o ograniczonym zasięgu (terminy naukowe, archaizmy, kolokwializmy); wyrazy rodzime i zapożyczone, skróty i skrótowce; synonimy, antonimy, homonimy; nazwy osobowe i miejscowe; 8. znane ze szkoły podstawowej: treść i zakres znaczeniowy wyrazu; sposoby wzbogacania słownictwa; 9. znane ze szkoły podstawowej: środowiskowe i regionalne odmiany języka. 	<p>Materiał z zakresu podstawowego, a ponadto:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. znaczenie etymologiczne i realne; znaczenie wyrazu; 2. prozodyczne elementy stylu: akcent, intonacja, dynamika, rytmizacja; 3. socjolekt; 4. tabu językowe; 5. styl indywidualny (dzieła literackiego, autora) oraz styl typowy (gatunku literackiego, prądu literackiego, epoki); 6. styl wypowiedzi internetowych.
<p style="text-align: center;">II. Kształcenie językowe</p>	<p style="text-align: center;">3. Komunikacja językowa i kultura języka</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Znak językowy, język jako system znaków; typy znaków; znane ze szkoły podstawowej: tekst jako komunikat, typy komunikatu (informacyjny, literacki, reklamowy, ikoniczny); 2. akt komunikacji językowej oraz jego składowe (komunikat, nadawca, odbiorca, kod, kontekst, kontakt); sytuacja komunikacyjna; 3. funkcje tekstu (informatywna, poetycka, meta-językowa, ekspresywna, impresywna – w tym perswazyjna); 4. znane ze szkoły podstawowej: niewerbalne środki komunikacji (gest, mimika, postawa ciała); 	<p>Materiał z zakresu podstawowego, a ponadto:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. intencja wypowiedzi; 2. funkcje tekstu (fatycka, magiczna); 3. funkcje języka: poznawcza, komunikacyjna, społeczna; 4. językowy obraz świata.

II. Kształcenie językowe	3. Komunikacja językowa i kultura języka	<ol style="list-style-type: none">5. zjawiska powodujące niejednoznaczność wypowiedzi (homonimie, anakoluty, elipsy, paradoksy); jasność i precyzja komunikatu;6. błąd językowy, zamierzona innowacja językowa;7. zasady etyki wypowiedzi; kryteria wartościowania wypowiedzi językowych;8. manipulacja, dezinformacja, postprawda, stereotyp, bańka informacyjna, wiralność;9. zasady etykiety językowej;10. znane ze szkoły podstawowej: głoska, litera, sylaba, akcent, intonacja;11. znane ze szkoły podstawowej: grzeczność językowa, norma językowa.	Materiał z zakresu podstawowego, a ponadto: <ol style="list-style-type: none">1. intencja wypowiedzi;2. funkcje tekstu (fatyczna, magiczna);3. funkcje języka: poznawcza, komunikacyjna, społeczna;4. językowy obraz świata.
II. Kształcenie językowe	4. Ortografia i interpunkcja	<ol style="list-style-type: none">1. Zasady pisowni polskiej;2. wymiana głosek w wyrazach pokrewnych;3. znaki interpunkcyjne.	Materiał z zakresu podstawowego, a ponadto: <ol style="list-style-type: none">1. zasady pisowni polskiej: fonetyczna, morfologiczna, historyczna, konwencjonalna.
III. Tworzenie wypowiedzi	1. Elementy retoryki	<ol style="list-style-type: none">1. Teza, hipoteza, argument, argumentacja; argument a przykład;2. cele perswazyjne wypowiedzi; znane ze szkoły podstawowej: rodzaje i cele perswazji;3. środki retoryczne (np. pytania retoryczne, wliczenia, wykrzyknienia, paralelizmy, powtórzenia, apostrofy, przerzutnie, inwersje);4. typy argumentów, argumenty pozamerytoryczne;5. kompozycja tekstów retorycznych, akapit;6. dyskusja a spór i kłótnia; erystyka, elementy erystyczne7. pragmatyczny i etyczny wymiar reklamy;8. manipulacja językowa, perswazja, etyka wypowiedzi;9. nowomowa.	Materiał z zakresu podstawowego, a ponadto: <ol style="list-style-type: none">1. typy dowodzenia (indukcyjne, dedukcyjne, sylogizmy);2. wywód o charakterze demagogicznym, metoda pytań podchwytliwych i sugerujących;3. rubaszność, sarkazm;4. cele stosowania ironii w tekstach (np. satyryczny, parodystyczny, drwina, sarkazm).
III. Tworzenie wypowiedzi	2. Mówienie i pisanie	<ol style="list-style-type: none">1. Formy wypowiedzi: dialog, opowiadanie twórcze i odtwórcze, opis, list, sprawozdanie (z filmu, spektaklu, wydarzenia), dedykacja, zaproszenie, podziękowanie, ogłoszenie, życzenia, opis przeżyć wewnętrznych, charakterystyka, tekst o charakterze argumentacyjnym; recenzja, rozprawka, życiorys, CV, list motywacyjny, przemówienie, wywiad; referat, szkic interpretacyjny, szkic krytyczny, definicja, hasło encyklopedyczne, notatka syntetyzująca; mowa (wygłaszana); formy użytkowe: protokół, opinia, zażalenie;2. agresja językowa;3. streszczenie, parafraza;4. plan kompozycyjny i dekompozycyjny; tekst argumentacyjny, logiczny wywód, formułowanie sądów, uzasadnianie;5. interpretacja tekstu literackiego.	Materiał z zakresu podstawowego, a ponadto: <ol style="list-style-type: none">1. formy wypowiedzi: esej, interpretacja porównawcza, reportaż, felieton.

IV. Samokształcenie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bazy danych; 2. literatura naukowa i popularnonaukowa; 3. bibliografia, przypis bibliograficzny; 4. (multimedialne) źródła informacji; krytyczna selekcja źródeł; 5. cytaty; 6. słowniki ogólne języka polskiego, słowniki specjalistyczne (etymologiczny, frazeologiczny, skrótów, gwar), słowniki w wersji on-line; 7. zasoby multimedialne (biblioteki, słowniki on-line, e-booki, autorskie strony internetowe); 8. kryterium poprawności rzeczowej; 9. hipertekst; 10. projekt edukacyjny. 	<p>Materiał z zakresu podstawowego, a ponadto:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. literatura naukowa – pogłębianie wiedzy przedmiotowej; 2. życie kulturalne szkoły i środowiska.
----------------------------	---	--

Hasłowy charakter tak zapisanego materiału ma na celu pokazać całość informacji rzeczowej, do której opowiadania jest uczeń zobligowany. Nie oznacza to, że treści nauczania sprowadzają się do poznania i zapamiętania wypisanych w powyższej tabeli terminów i pojęć. Wielu z nich uczeń nie musi umieć definiować (np. „prozodyczne elementy stylu”), zaś w przypadku innych (większości) samo zapamiętanie nie jest wystarczające do stwierdzenia, iż cele kształcenia zostały osiągnięte. Nie chodzi o znajomość pojęć, lecz o funkcjonalne ich stosowanie – wiedza ma charakter pomocniczy, narzędziowy; np. pojęcia z zakresu analizy i interpretacji dzieła literackiego mają stanowić płaszczyznę rozmowy o utworze i pogłębić jego odczytanie. Powyższe terminy i pojęcia trzeba czytać łącznie z celami szczegółowymi i zapisanymi tam umiejętnościami.

Zgodnie z podstawą programową języka polskiego w liceum ogólnokształcącym i technikum obowiązuje chronologiczny układ treści, tak by uczeń poznawał utwory w porządku ich powstawania, we właściwych kontekstach i dzięki temu zdobywał świadomość procesu historycznoliterackiego, a wychodząc z perspektywy współczesnej, uczył się rozumieć zjawiska literackie i porównywać je w czasie.

Zasadą uporządkowania materiału pozostaje więc chronologia, a punktem wyjścia do rozwijania świadomości historycznoliterackiej jest poznanie i pogłębione zrozumienie korzeni kultury greckiej, rzymskiej i świata Biblii – jako fundamentu kultury europejskiej. Na tym fundamencie uczeń buduje rozumienie istoty zmian cywilizacyjnych i kulturowych, a także zjawisk historycznoliterackich i różnorodnych kontekstów potrzebnych do interpretacji dzieła, uwewnętrznia pojęcia tradycji i dziedzictwa kulturowego, kształtuje poczucie tożsamości w perspektywie współczesnej i historycznej.

Powiązanie przeszłości z teraźniejszością sygnowane jest tytułem programu „Przeszłość i dziś” (i serii związanych z nim podręczników), a przyjęcie współczesnej perspektywy jako punktu wyjścia do poznawania tradycji stanowi jedną z głównych zasad wpisanej w ów program filozofii uczenia. Czytanie uporządkowanych chronologicznie utworów literatury dawnej – odbywa się w ciągłym dialogu z tradycją (co sygnalizuje nagłówek stałego modułu podręczników – „Dialogi z tradycją”).

Lista lektur, które przeczyta uczeń realizujący program „Przeszłość i dziś”, wynika bezpośrednio z podstawy programowej i w ujęciu chronologicznym przedstawia się następująco³:

³ Ponieważ w chwili pisania programu redakcja podręczników do klas 2–4 (5) nie jest zamknięta, w zestawie lektur mogą nastąpić drobne zmiany (np. w wyborze wierszy), które w żadnym razie nie wpłyną negatywnie na realizację podstawy programowej.

Podstawa programowa		Program i podręcznik <i>Przeszłość i dziś</i>	
Zakres podstawowy	Zakres rozszerzony	Zakres podstawowy	Zakres rozszerzony
Klasa I			
1. Lektura obowiązkowa – utwory poznawane w całości lub fragmentach			
<ul style="list-style-type: none"> – Biblia, w tym fragmenty Księgi Rodzaju, Księgi Hioba, Księgi Koheleeta, Pieśni nad Pieśniami, Księgi Psalmów, Apokalipsy wg św. Jana; – Jan Parandowski, <i>Mitologia</i>, część I <i>Grecja</i>; – Homer, <i>Iliada</i> (fragmenty), <i>Odyseja</i> (fragmenty); – Sofokles, <i>Antygona</i>; – Horacy – wybrane utwory; – <i>Bogurodzica</i>; <i>Lament świętokrzyski</i> (fragmenty); <i>Legenda o św. Aleksym</i> (fragmenty); <i>Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią</i> (fragmenty); – <i>Kwiatki świętego Franciszka z Asyżu</i> (fragmenty); – <i>Pieśń o Rolandzie</i> (fragmenty); – Gall Anonim, <i>Kronika polska</i> (fragmenty); – Dante Alighieri, <i>Boska komedia</i> (fragmenty); – Jan Kochanowski, wybrane pieśni, w tym: <i>Pieśń IX</i> ks. I, <i>Pieśń V</i> ks. II; psalmy, w tym <i>Psalm 13</i>, <i>Psalm 47</i>; <i>Tren IX</i>, X, XI, XIX; <i>Odprawa posłów greckich</i>; – Piotr Skarga, <i>Kazania sejmowe</i> (fragmenty); – wybrane wiersze następujących poetów: Daniel Naborowski, Jan Andrzej Morsztyn, Mikołaj Sęp-Szarzyński; – Jan Chryzostom Pasek, <i>Pamiętniki</i> (fragmenty); – William Szekspir, <i>Makbet</i>, <i>Romeo i Julia</i>; – Moliere, <i>Skąpiec</i>; – Ignacy Krasicki, <i>Hymn do miłości ojczyzny</i>, wybrane satyry; – Franciszek Karpiński, wybór siałenek i liryki religijnej. 	<p>Utwory określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Arystoteles, <i>Poetyka</i>, <i>Retoryka</i> (fragmenty); – Platon, <i>Państwo</i> (fragmenty); – Arystofanes, <i>Chmury</i>; – Jan Parandowski, <i>Mitologia</i>, część II <i>Rzym</i>; – Wergiliusz, <i>Eneida</i> (fragmenty); – św. Augustyn, <i>Wyznania</i> (fragmenty); – św. Tomasz z Akwinu, <i>Summa teologiczna</i> (fragmenty); – François Villon, <i>Wielki testament</i> (fragmenty); – François Rabelais, <i>Gargantua i Pantagruel</i> (fragmenty); – Michel de Montaigne, <i>Próby</i> (fragmenty); – Jan Kochanowski, <i>Treny</i> (jako cykl poetycki); – Piotr Skarga, <i>Żywoty świętych</i> (fragmenty); – William Szekspir, <i>Hamlet</i>. 	<ul style="list-style-type: none"> – Jan Parandowski, <i>Mitologia</i>, część I <i>Grecja</i>; – Homer, <i>Iliada</i> (fragmenty), <i>Odyseja</i> (fragmenty); – Sofokles, <i>Antygona</i>; – Horacy, <i>Do Leukonoe</i>, <i>Do Deliusza</i>, <i>Wybudowałem pomnik</i>; – Biblia, w tym fragmenty Księgi Rodzaju, Księgi Hioba, Księgi Koheleeta, Pieśni nad Pieśniami, Księgi Psalmów, Apokalipsy wg św. Jana; – <i>Bogurodzica</i>; <i>Lament świętokrzyski</i> (fragmenty); <i>Legenda o św. Aleksym</i> (fragmenty); <i>Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią</i> (fragmenty); – <i>Kwiatki świętego Franciszka z Asyżu</i> (fragmenty); – <i>Pieśń o Rolandzie</i> (fragmenty); – Gall Anonim, <i>Kronika polska</i> (fragmenty); – Dante Alighieri, <i>Boska komedia</i> (fragmenty); – Jan Kochanowski – z <i>Pieśni</i>: II [<i>Serce roście patrząc na te czasy!</i>], V [<i>Wieczna sromota</i>]; IX [<i>Nie porzucaj nadzieje</i>], XIX [<i>Jest kto, co by wzgardziwszy te doczesne rzeczy</i>], <i>Hymn</i> [<i>Czego chcesz od nas Panie</i>], XXIV [<i>Niezwykłym i nie leda piórem opatrzonej</i>], z <i>Trenów</i>: <i>Tren IX</i>, <i>Tren X</i>, <i>Tren XI</i>, <i>Tren XIX</i>; <i>Psalm 8</i>, <i>13</i>, <i>47</i>; – Mikołaj Sęp-Szarzyński, <i>Sonet I. O krótkości i niepewności na świecie żywota człowieczego</i>, <i>Sonet II. Na one słowa Jobowe „Homo natus de muliere, brevis vivens tempore etc.”</i>, <i>Sonet IV. O wojnie naszej</i>, 	<ul style="list-style-type: none"> – Arystoteles, <i>Poetyka</i>, <i>Retoryka</i> (fragmenty); – Platon, <i>Państwo</i> (fragmenty); – Arystofanes, <i>Chmury</i>; – Jan Parandowski, <i>Mitologia</i>, część II <i>Rzym</i>; – Wergiliusz, <i>Eneida</i> (fragmenty); – św. Augustyn, <i>Wyznania</i> (fragmenty); – św. Tomasz z Akwinu, <i>Summa teologiczna</i> (fragmenty); – François Villon, <i>Wielki testament</i> (fragmenty); – François Rabelais, <i>Gargantua i Pantagruel</i> (fragmenty); – Michel de Montaigne, <i>Próby</i> (fragmenty); – Jan Kochanowski, <i>Treny</i> (jako cykl poetycki); – Piotr Skarga, <i>Żywoty świętych</i> (fragmenty); – William Szekspir, <i>Hamlet</i>.

		<p>którą wiemy z szatanem, światem i ciałem, Sonet V. O nietrwalej miłości rzeczy świata tego;</p> <ul style="list-style-type: none"> – Daniel Naborowski, <i>Krótkość żywota, Na oczy królowny angielskiej;</i> – Jan Andrzej Morsztyn, <i>O swej pannie, Do trupa;</i> – Jan Chryzostom Pasek, <i>Pamiętniki</i> (fragmenty); – William Szekspir <i>Makbet, Romeo i Julia;</i> – Moliere, <i>Skąpiec;</i> – Ignacy Krasicki, <i>Hymn do miłości ojczyzny, Pijaństwo, Żona modna</i> – Franciszek Karpiński, wybór sielanek i liryki religijnej. 	
--	--	--	--

2. Lektura uzupełniająca. [w każdej klasie dwie pozycje książkowe w całości lub we fragmentach]

<ul style="list-style-type: none"> – Sofokles, <i>Król Edyp;</i> – Mikołaj z Wilkowiecka, <i>Historja o chwalebnym Zmartwychwstaniu Pańskim</i> (fragmenty); – <i>Dzieje Tristana i Izoldy</i> (fragmenty); – Giovanni Boccaccio, <i>Sokół;</i> – Mikołaj Rej, <i>Żywot człowieka poczciwego</i> (fragmenty); – Andrzej Frycz Modrzewski, <i>O poprawie Rzeczypospolitej</i> (fragmenty); – Miguel de Cervantes y Saavedra, <i>Przemysłny szlachcic Don Kichote z Manczy</i> (fragmenty); – Wespazjan Kochowski, <i>Psalmodia polska</i> (wybór psalmów); – Wacław Potocki, <i>Transakcja wojny chocimskiej</i> (fragmenty z cz. I); – Ignacy Krasicki, <i>Monacho- machia</i> (fragmenty); – Stanisław Trembecki, Franciszek Książnin, wybrane utwory; – Kitowicz, <i>Opis obyczajów za czasów panowania Augusta III</i> (fragmenty); – Julian Ursyn Niemcewicz, <i>Powrót posła;</i> – Stanisław Staszic, <i>Przestrogi dla Polski</i> (fragmenty). 	<ul style="list-style-type: none"> – Erazm z Rotterdamu, <i>Pochwała głupoty</i> (fragmenty); – Tomasz Morus, <i>Utopia</i> (fragmenty); – Pedro Calderon de la Barca, <i>Życie snem;</i> – Wolter, <i>Kandyd</i> (fragmenty); – Jean Jacques Rousseau, <i>Nowa Heloiza</i> (fragmenty). 	<ul style="list-style-type: none"> – <i>Dzieje Tristana i Izoldy;</i> – Giovanni Boccaccio, <i>Sokół;</i> – Karl Kerényi, <i>Mitologia Greków</i> (fragm.). 	<ul style="list-style-type: none"> – Pedro Calderon de la Barca, <i>Życie snem;</i> – Wolter, <i>Kandyd</i> (fragmenty); – Zygmunt Kubiak, <i>Eleuzis.</i>
---	---	--	---

Klasa II

1. Lektura obowiązkowa – utwory poznawane w całości lub fragmentach

<ul style="list-style-type: none"> – Adam Mickiewicz, <i>Oda do młodości</i>; wybrane ballady, w tym <i>Romantyczność</i>; wybrane sonety z cyklu <i>Sonety krymskie</i> oraz inne wiersze; <i>Konrad Wallenrod</i>; <i>Dziady</i> cz. III; – Juliusz Słowacki, <i>Kordian</i>, wybrane wiersze, w tym <i>Grób Agamemnona</i> (fragmenty), <i>Testament mój</i>; – Zygmunt Krasiński, <i>Nie-Boska komedia</i>; – Cyprian Kamil Norwid, wybrane wiersze; – Bolesław Prus, <i>Lalka</i>, <i>Z legend dawnego Egiptu</i>; – Eliza Orzeszkowa, <i>Gloria victis</i>; – Henryk Sienkiewicz, <i>Potop</i>; – Adam Asnyk, wybór wierszy; – Fiodor Dostojewski, <i>Zbrodnia i kara</i>. 	<p>Teksty określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:</p> <ul style="list-style-type: none"> – wybrane utwory poetyckie z romantycznej literatury europejskiej, w tym wybrane wiersze angielskich poetów jezior; – Juliusz Słowacki, <i>Lilla Weneda</i>; – Cyprian Kamil Norwid, <i>Bema pamięci żałobny rapsod</i>, <i>Fortepian Szopena</i>, <i>Czarne kwiaty</i> (fragmenty), <i>Promethidion</i> (fragmenty); – realistyczna lub naturalistyczna powieść europejska (Honoré de Balzac, <i>Ojciec Goriot</i> lub Charles Dickens, <i>Klub Pickwicka</i>, lub Mikołaj Gogol, <i>Martwe dusze</i>, lub Gustaw Flaubert, <i>Pani Bovary</i>). 	<ul style="list-style-type: none"> – Adam Mickiewicz – z <i>Sonetów odeskich</i>: <i>Dobranoc</i>, <i>Oda do młodości</i>, z ballad: <i>Romantyczność</i>, <i>Świtezia, Lilie</i>; z <i>Sonetów krymskich</i>: <i>Stepy akermanińskie</i>, <i>Burza</i>, <i>Droga nad przepaścią w Czufut-Kale</i>; <i>Nad wodą wielką i czystą</i>; <i>Konrad Wallenrod</i>; III część <i>Dziadów</i>; – Juliusz Słowacki <i>Kordian</i>; <i>Hymn</i>, <i>Grób Agamemnona</i>, [<i>Szli krzyżąc: Polska! Polska!</i>], <i>Testament mój</i>; – Zygmunt Krasiński <i>Nie-Boska komedia</i>; – Cyprian Kamil Norwid, <i>Pielgrzym</i>, <i>Marionetki</i>, <i>Coś ty Atenom zrobił, Sokratesie...</i>; – Bolesław Prus, <i>Lalka</i>, <i>Z legend dawnego Egiptu</i>; – Eliza Orzeszkowa, <i>Gloria victis</i>; – Henryk Sienkiewicz, <i>Potop</i>; – Adam Asnyk, <i>Daremne żale</i>, <i>Do młodych</i>, <i>Nad głębiami</i>; – Fiodor Dostojewski, <i>Zbrodnia i kara</i>. 	<ul style="list-style-type: none"> – Johann Wolfgang Goethe, <i>Faust</i>, <i>Król olch</i>; – Friedrich Schiller, <i>Do Radości</i>; – William Wordsworth lub Samuel Taylor Coleridge, wybrane wiersze; – Juliusz Słowacki, <i>Lilla Weneda</i>; – Cyprian Kamil Norwid, <i>Bema pamięci żałobny rapsod</i>, <i>Fortepian Szopena</i>, <i>Czarne kwiaty</i> (fragmenty), <i>Promethidion</i>; – Gustaw Flaubert, <i>Pani Bovary</i>; – Jarosław Marek Rymkiewicz, <i>Dlaczego romantycy umierali młodo?</i>; – Maria Janion, <i>Wyzwolenie wyobraźni</i>.
---	---	---	--

2. Lektura uzupełniająca [w każdej klasie dwie pozycje książkowe w całości lub we fragmentach]

<ul style="list-style-type: none"> – Juliusz Słowacki, <i>Beniowski</i> (fragmenty); – Aleksander Fredro, <i>Śluby panieńskie</i>; – Johann Wolfgang Goethe, <i>Cierpienia młodego Wertera</i> (fragmenty), <i>Faust</i> (fragmenty); – George Byron, <i>Giaur</i> (fragmenty); – Adam Mickiewicz, <i>Dziady</i> cz. IV; – Eliza Orzeszkowa, <i>Nad Niemnem</i>; – Maria Konopnicka, wybór wierszy. 	<p>Teksty określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Wolter, <i>Kandyd</i> (fragmenty); – Jean Jacques Rousseau, <i>Nowa Heloiza</i> (fragmenty); – wybrane utwory epickie okresu romantyzmu: Józef Ignacy Kraszewski, <i>Stara baśń</i>; Victor Hugo, <i>Nędznicy</i>, Edgar Allan Poe – wybrane opowiadanie; Henryk Rzewuski, <i>Pamiętki Soplicy</i> (fragmenty). 	<ul style="list-style-type: none"> – Johann Wolfgang Goethe, <i>Cierpienia młodego Wertera</i>; – Adam Mickiewicz, <i>Dziady</i> cz. IV; – Juliusz Słowacki, <i>Beniowski</i> (fragmenty); – George Byron, <i>Giaur</i>; – Eliza Orzeszkowa, <i>Nad Niemnem</i>. 	<ul style="list-style-type: none"> – Edgar Allan Poe, opowiadanie <i>Portret owalny</i>; – Józef Ignacy Kraszewski, <i>Stara baśń</i>.
--	--	---	--

Klasa III

1. Lektura obowiązkowa – utwory poznawane w całości lub we fragmentach

<p>– wybrane wiersze następujących poetów: Jan Kasprówic, Kazimierz Przerwa-Tetmajer, Leopold Staff;</p> <p>– Stanisław Wyspiański, <i>Wesele</i>;</p> <p>– Władysław Stanisław Reymont, <i>Chłopi</i> (tom I <i>Jesień</i>);</p> <p>– Stefan Żeromski, <i>Rozdziobią nas kruki, wrony...</i>, <i>Przedwiośnie</i>;</p> <p>– Witold Gombrowicz, <i>Ferdynand</i> (fragmenty);</p> <p>– wybrane wiersze następujących poetów: Bolesław Leśmian, Julian Tuwim, Jan Lechoń, Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, Kazimiera Iłakowiczówna, Julian Przyboś, Józef Czechowicz, Krzysztof Kamil Baczyński, Tadeusz Gajcy;</p> <p>– Tadeusz Borowski, <i>Proszę państwa do gazu, Ludzie, którzy szli</i>;</p> <p>– Gustaw Herling-Grudziński, <i>Inny świat</i>;</p> <p>– Hanna Krall, <i>Zdążyć przed Panem Bogiem</i>.</p>	<p>Teksty określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:</p> <p>– Stanisław Wyspiański, <i>Noc listopadowa</i>;</p> <p>– Franz Kafka, <i>Proces</i> (fragmenty);</p> <p>– Michaił Bułhakow, <i>Mistrz i Małgorzata</i>;</p> <p>– Stanisław Ignacy Witkiewicz, <i>Szewcy</i>;</p> <p>– Bruno Schulz, wybrane opowiadania z tomu <i>Sklepy cynamonowe</i>.</p>	<p>– Jan Kasprówic, <i>Krzak dzikiej róży w Ciemnych Smreczynach, Dies irae, *** [Rozmłowała się ma dusza]</i>, *** [Witajcie, kochane góry];</p> <p>– Kazimierz Przerwa-Tetmajer, <i>Koniec wieku XIX, Lubię, kiedy kobieta...</i>, <i>Anioł Pański, Evviva l'arte, Melodia mgieł nocnych</i>;</p> <p>– Leopold Staff, <i>Deszcz jesienny, Kowal, Przedśpiew, Wysokie drzewa</i>;</p> <p>– Stanisław Wyspiański, <i>Wesele</i>;</p> <p>– Władysław Stanisław Reymont, <i>Chłopi</i> (t. 1, <i>Jesień</i>);</p> <p>– Stefan Żeromski, <i>Rozdziobią nas kruki, wrony...</i>, <i>Przedwiośnie</i>;</p> <p>– Bolesław Leśmian, <i>Topielec, Dusiołek, Szewczyk, Poeta, Dziewczyna</i>;</p> <p>– Julian Tuwim, <i>Chrystus miasta, Do krytyków, Sitowie, Zmęczenie</i>;</p> <p>– Julian Przyboś, <i>Na kołach</i>;</p> <p>– Józef Czechowicz, <i>Żal, Modlitwa żałobna</i>;</p> <p>– Krzysztof Kamil Baczyński, <i>Pokolenie, Elegia o... [chłopcu polskim], Z lasu, Wyroki, *** [Niebo złote ci otworzę]</i>;</p> <p>– Tadeusz Gajcy, <i>Przesłanie</i>;</p> <p>– Tadeusz Borowski, <i>Proszę państwa do gazu Ludzie, którzy szli</i>;</p> <p>– Gustaw Herling-Grudziński, <i>Inny świat</i>;</p> <p>– Hanna Krall, <i>Zdążyć przed Panem Bogiem</i>.</p>	<p>– Stanisław Wyspiański, <i>Noc listopadowa</i>;</p> <p>– Franz Kafka, <i>Proces</i> (fragmenty);</p> <p>– Michaił Bułhakow, <i>Mistrz i Małgorzata</i>;</p> <p>– Stanisław Ignacy Witkiewicz, <i>Szewcy</i>;</p> <p>– Bruno Schulz, <i>Wiosna</i>;</p> <p>– Władysław Broniewski, <i>Ballady i romanse</i>.</p>
---	--	---	--

2. Lektura uzupełniająca [w każdej klasie dwie pozycje książkowe w całości lub we fragmentach]

<ul style="list-style-type: none"> – Stefan Żeromski, <i>Echa leśne</i>; – Zofia Nałkowska, <i>Granica</i>; – Tadeusz Peiper, wybór wierszy; – Joseph Conrad, <i>Lord Jim</i>; – Kazimierz Moczarski, <i>Rozmowy z katem</i> (fragmenty); – Zofia Nałkowska, <i>Przy torze kolejowym</i> (z tomu <i>Medaliony</i>); – Jan Józef Szczepański, <i>Święty</i>; – Józef Czapski, <i>Na nieludzkiej ziemi</i> (fragmenty). 	<p>Teksty określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Władysław Stanisław Reymont, <i>Chłopi</i> (tom 2 – <i>Zima</i>); – Aldous Huxley, <i>Nowy wschód świat</i>; – Gabriela Zapolska, <i>Moralność pani Dulskiej</i>; – Florian Czarnyszewicz, <i>Nadberezyńcy</i>. 	<ul style="list-style-type: none"> – Stefan Żeromski, <i>Echa leśne</i>; – Zofia Nałkowska, <i>Granica</i>. 	<ul style="list-style-type: none"> – Gabriela Zapolska, <i>Moralność pani Dulskiej</i>; – Aldous Huxley, <i>Nowy wschód świat</i>; – Florian Czarnyszewicz, <i>Nadberezyńcy</i>.
---	---	---	---

Klasa IV liceum ogólnokształcącego, IV i V technikum

1. Lektura obowiązkowa – utwory poznawane w całości lub we fragmentach

<ul style="list-style-type: none"> – wybrane wiersze następujących poetów: Stanisław Baliński, wybrane wiersze z okresu emigracyjnego, Kazimierz Wierzyński, wybrane wiersze z okresu emigracyjnego, Czesław Miłosz, w tym wybrane wiersze z tomu <i>Ocalenie</i> oraz <i>Traktat moralny</i> (fragmenty), Tadeusz Różewicz, Miron Białoszewski, Jarosław Marek Rymkiewicz, Wisława Szymborska, Zbigniew Herbert, w tym wybrane wiersze z tomów <i>Pan Cogito</i> oraz <i>Raport z obłożonego miasta</i>, Halina Poświatowska, Stanisław Barańczak, Marcin Świetlicki, Jan Polkowski, Wojciech Wencel; – Albert Camus, <i>Dżuma</i>; – George Orwell, <i>Rok 1984</i>; – Sławomir Mrozek, <i>Tango</i>; – Marek Nowakowski, <i>Raport o stanie wojennym</i> (wybrane opow.); <i>Góra „Edek”</i> (z tomu <i>Prawo prerii</i>); – Jacek Dukaj, <i>Katedra</i> (z tomu <i>W kraju niewiernych</i>); 	<ul style="list-style-type: none"> – Tadeusz Konwicki, <i>Mała apokalipsa</i>; – Jorge Luis Borges, wybrane opowiadanie; – Janusz Głowacki, <i>Antygona w Nowym Jorku</i>; – Sławomir Mrozek, wybrane opowiadania; – wybrane eseje następujących autorów: Jerzego Stempowskiego, Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, Zbigniewa Herberta, Zygmunta Kubiaka, Jarosława Marka Rymkiewicza (co najmniej po jednym utworze); – wybrane teksty z aktualnych numerów miesięczników oraz kwartalników literackich i kulturalnych. 	<ul style="list-style-type: none"> – Stanisław Baliński, Kazimierz Wierzyński, wybrane wiersze z okresu emigracyjnego np. <i>Kufer</i>; – Czesław Miłosz <i>Campo di fiori</i>, <i>Świat (poema naiwne)</i> (fragmenty), <i>Który skrzywdziłeś</i>, <i>Zakłęcie</i>, <i>Traktat moralny</i> (fragmenty), inne wiersze; – Tadeusz Różewicz <i>Ocalony</i>, <i>Termopile polskie</i>, <i>Lament</i>; <i>W środku życia</i>, <i>Drewno</i>, <i>Spadanie, czyli o elementach wertykalnych i horyzontalnych w życiu człowieka współczesnego</i> (fragmenty); – Miron Białoszewski, <i>Szare eminencje zachwyty</i>, <i>Sprawdzenie sobą</i>, <i>Obierzyny (2)</i>, <i>Wywód jestem’u</i>, <i>Namuzowywanie</i>, <i>Ja stróż latarnik nadaję z mrówkowca</i>, <i>[ŚMIERĆ tak uzwyczajnia]</i>; – Jarosław Marek Rymkiewicz, <i>Jakie światło</i>; – Wisława Szymborska, <i>Obmyślam świat</i>, <i>*** Nicość przenicowała się także dla mnie</i>, <i>Utopia</i>; – Zbigniew Herbert, <i>Tamaryszek</i>, <i>Apollo i Marsjasz</i>, <i>Powrót prokonsula</i>, <i>Przesłanie</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – Tadeusz Konwicki, <i>Mała apokalipsa</i>; – Jorge Luis Borges, wybrane opowiadanie; – Janusz Głowacki, <i>Antygona w Nowym Jorku</i>; – Sławomir Mrozek, wybrane opowiadania; – wybrane eseje następujących autorów: Jerzego Stempowskiego, Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, Zbigniewa Herberta, Zygmunta Kubiaka, Jarosława Marka Rymkiewicza; – wybrane teksty z aktualnych numerów miesięczników oraz kwartalników literackich i kulturalnych; – Czesław Miłosz, <i>Zniewolony umysł</i> (fragmenty).
--	---	--	---

<ul style="list-style-type: none"> - Antoni Libera, <i>Madame</i>; - Andrzej Stasiuk, <i>Miejsce</i> (z tomu <i>Opowieści galicyjskie</i>); - Olga Tokarczuk, <i>Profesor Andrews w Warszawie</i> (z tomu <i>Gra na wielu bębenkach</i>); - Ryszard Kapuściński, <i>Podróże z Herodotem</i> (fragmenty); - wybrane utwory okresu stanu wojennego; - powojenna piosenka literacka – wybrane utwory Ewy Demarczyk, Jacka Kaczmarskiego, Wojciecha Młynarskiego, Agnieszki Osieckiej oraz wybrane teksty Kabaretu Starszych Panów. 		<ul style="list-style-type: none"> <i>Pana Cogito, Potęga smaku</i>; wiersze z tomu <i>Raport z oblężonego miasta</i>; - Halina Poświatowska, wybrane wiersze; - Stanisław Barańczak, <i>Spójrzmy prawdzie w oczy, Wypełnić czytelnym piśmem, Garden party</i>; - Marcin Świetlicki, <i>Pora śmierci choinek</i>; - Jan Polkowski, <i>Tak, jestem obcy</i>; - Wojciech Wencel, <i>Perła</i>; - Albert Camus, <i>Dżuma</i>; - George Orwell, <i>Rok 1984</i>; - Sławomir Mrożek, <i>Tango</i>; - Marek Nowakowski, <i>Raport o stanie wojennym</i> (wybrane opowiadania), <i>Górq „Edek”</i>; - Jacek Dukaj, <i>Katedra</i>; - Antoni Libera, <i>Madame</i>; - Andrzej Stasiuk, <i>Miejsce</i>; - Olga Tokarczuk, <i>Profesor Andrews w Warszawie</i>; - Ryszard Kapuściński, <i>Podróże z Herodotem</i> (fragmenty); - wybrane utwory okresu stanu wojennego; - powojenna piosenka literacka – wybrane utwory Ewy Demarczyk, Jacka Kaczmarskiego, Wojciecha Młynarskiego, Agnieszki Osieckiej oraz wybrane teksty Kabaretu Starszych Panów. 	
---	--	---	--

2. Lektura uzupełniająca [w każdej klasie dwie pozycje książkowe w całości lub we fragmentach]

<ul style="list-style-type: none"> - Anna Kamińska, Anna Świrszczyńska, Julia Hartwig, Stanisław Grochowiak, Edward Stachura, wybór wierszy; - Tadeusz Różewicz, <i>Kartoteka</i>; - Leopold Tyrmand, <i>Dziennik 1954</i> (fragmenty); - Stanisław Lem, <i>Wizja lokalna</i>; - Samuel Beckett, <i>Czekając na Godota</i>; - Friedrich Dürrenmatt, <i>Wizyta starszej pani</i>; - Eugène Ionesco, <i>Lekcja</i>. 	<ul style="list-style-type: none"> - Gustaw Herling-Grudziński, <i>Wieża</i>; - Bohumil Hrabal – wybrane opowiadania; - Wiesław Myśliwski, <i>Widnokrąg</i>; - Julian Strykowski, <i>Austeria</i>; - Umberto Eco, <i>Imię róży</i>; - wybrane wiersze poetów polskich i obcych; - wybrana powieść polska i obca z XX lub XXI wieku; - wybrany dramat polski i obcy z XX lub XXI wieku. 	<ul style="list-style-type: none"> - Tadeusz Różewicz, <i>Kartoteka</i>; - Leopold Tyrmand, <i>Dziennik 1954</i> (fragmenty). 	<ul style="list-style-type: none"> - wybrany dramat polski i obcy z XX lub XXI wieku.
--	--	---	--

Zgodnie z dyrektywą podstawy programowej materiał lekturowy obejmujący utwory od starożytności aż po literaturę wojny i okupacji oraz utwory tematycznie związane z tym okresem musi się zamknąć w klasach 1–3. Klasa 4 liceum ogólnokształcącego oraz klasy 4 i 5 technikum przeznaczone są na poznawanie literatury współczesnej (po 1945 r.) oraz rozwijanie refleksji o jej związkach z tradycją literacką i kulturową.

Uczniowie – również zgodnie z podstawą programową – powinni poznawać wybitne dzieła teatralne i filmowe i analizować je, ze świadomością specyfiki ich tworzywa oraz posługując się językami tych dziedzin sztuki (utrwalając i poszerzając w tym zakresie umiejętności zdobyte w szkole podstawowej). Nauczyciel sam zadecyduje, ile z nich i które wprowadzi na lekcjach – zależnie od możliwości oferowanych przez środowisko, dostępności, potrzeb i zainteresowań uczniów, tempa ich pracy. W podręcznikach i planach realizacji materiału znajdzie komentarz i podpowiedź, jak umocować w materiale niektóre dzieła teatralne i filmowe (propozycje mają charakter fakultatywny).

W każdej klasie powinny zostać omówione co najmniej dwie pozycje z poniższej listy:

- *Tron we krwi*, reż. Akiro Kurosawa;
- *Lawa. Opowieść o „Dziadach”* Adama Mickiewicza, reż. Tadeusz Konwicki;
- *Kordian*, reż. Jerzy Englert;
- *Noc listopadowa*, reż. Andrzej Wajda;
- *Rękopis znaleziony w Saragossie*, reż. Wojciech Jerzy Has;
- *Nad Niemnem*, reż. Zbigniew Kuźmiński;
- *Ziemia obiecana*, reż. Andrzej Wajda;
- *Noce i dnie*, reż. Jerzy Antczak;
- *Śluby panieńskie*, reż. Andrzej Łapicki;
- *Zemsta*, reż. Andrzej Wajda;
- *Rewizor*, reż. Jerzy Gruza;
- *Moralność pani Dulskiej*, reż. Tomasz Zygadło;
- *Panny z Wilka, Brzezina*, reż. Andrzej Wajda;
- *Krzyżacy*, reż. Aleksander Ford;
- *Potop*, reż. Jerzy Hoffman;
- *Sanatorium pod klepsydrą*, reż. Wojciech Jerzy Has;
- *Kanał, Człowiek z marmuru*, reż. Andrzej Wajda;
- *W ciemności*, reż. Agnieszka Holland;
- *Austeria*, reż. Jerzy Kawalerowicz;
- *Dolina Issy*, reż. Tadeusz Konwicki;
- *Nóż w wodzie*, reż. Roman Polański;
- *Struktura kryształu*, reż. Krzysztof Zanussi;
- *Zezowate szczęście*, reż. Andrzej Munk;
- *Przesłuchanie*, reż. Ryszard Bugajski;
- *Ucieczka z kina „Wolność”*, reż. Wojciech Marczewski;
- *Wizyta starszej pani*, reż. Jerzy Gruza;
- *Dług*, reż. Krzysztof Krauze;
- *Dzień świra*, reż. Marek Koterski;
- *Defilada*, reż. Andrzej Fidyk;
- Inne, wybrane przez klasę i nauczyciela.

Ponadto program „Przeszłość i dziś” proponuje uczniom poznanie licznych fragmentów literatury naukowej i popularnonaukowej oraz eseistyki stanowiącej komentarze do czytanych utworów. Bogaty wybór tego typu tekstów oferują podręczniki, a także wskazówki mające ukierunkować aktywność samokształceniową ucznia (zawarte także w obudowie metodycznej programu). W klasie 1 są to na przykład:

- Maria Ossowska, *Ethos rycerski i jego odmiany* (fragmenty: *Starogrecki ideał rycerza*, *Średniowieczny rycerz*);
- Zygmunt Kubiak, *Brewiarz Europejczyka* (fragment: *Eleusis*);
- Humphrey D.F. Kitto, *Problemy z „Antygoną”*;
- Jan Krókowski, *Wstęp do Wyboru poezji Horacego* (fragment: *Horacjańska refleksja nad życiem*);
- Piotr Wilczek, *Co to jest retoryka i dlaczego warto ją studiować?* (fragment: *Renesans retoryki*);

- Anna Świderkówna, *Prawie wszystko o Biblii* (fragmenty: *Hymn o początku, Prorocy*);
- Ks. Józef Sadzik, *Wstęp do Księgi Hioba* w przekładzie Czesława Miłosza (fragment: *Przesłanie Hioba*);
- Roman Mazurkiewicz, *Zrozumieć średniowiecze* (fragment: *Siedem pieczęci „Bogurodzicy”*);
- Jan Ptaśnik, *Kultura wieków średnich* (fragment: *Apostołowie dobrowolnego ubóstwa*);
- Denis de Rougemont, *Miłość a świat kultury zachodniej* (fragment: *Miłosna pasja*);
- Johan Huizinga, *Jesień średniowiecza* (fragment: *Wizerunek śmierci*);
- Waclaw Borowy, *Studia i rozprawy* (fragment: *Kamienne rękawiczki*);
- Janusz Pelc, *Czym są „Treny”?*;
- Alfred Harbage, *Posłowie do „Makbeta”* (fragmenty);
- Janusz Tazbir, *Kultura szlachecka w Polsce* (fragment: *Na styku kultur i systemów politycznych*);
- Teresa Kostkiewiczowa, *Klasycyzm, sentymentalizm, rokoko* (fragment: *Motywy literatury sentymentalnej*).

Uczniowie szkoły ponadpodstawowej powinni czytać i analizować teksty eseistyczne, popularnonaukowe i naukowe, aby wykorzystywać zawarte w nich informacje do interpretacji poznawanych utworów literackich i innych dzieł sztuki, a w ten sposób pogłębiać swoje rozumienie kultury. Z drugiej zaś strony, obcowanie z tego typu tekstami pozwoli im rozwijać kompetencje w zakresie odbioru różnych tekstów kultury. Fragment eseju czy książki naukowej wybitnego specjalisty sam jest dla ucznia tekstem do odczytania: jest on zobligowany do prześledzenia jego struktury, sposobu prowadzenia wywodu, uchwycenia głównej myśli i omawianych tez, poznania specjalistycznego słownictwa. Mówiąc inaczej: fragment literatury naukowej lub popularnonaukowej, traktujący o problemach dzieła i epoki, jest dla ucznia szkoły ponadpodstawowej zarówno tekstem, jak i kontekstem.

Obcowanie z literaturą naukową rozwija myślenie uczniów, poszerza ich ogląd zagadnień omawianych w szkole i służy ważnym celom samokształceniowym. Uczniowska aktywność w tej mierze nie może się ograniczać do czasu lekcji – lecz powinna być przedmiotem samodzielnej pracy, a lista tekstów polecanych do samokształcenia w podstawie programowej – poszerzona o inne wartościowe pozycje.

Szczególne rodzaje kontekstów dla utworów literackich tworzą dzieła sztuk takich jak malarstwo, rzeźba czy architektura. Uczeń jest zobowiązany do ich poznawania, odczytywania ze świadomością ich twórcy i korespondencji z poznawanymi lekturami.

4. Sposoby osiągnięcia celów kształcenia i wychowania z uwzględnieniem możliwości indywidualizacji pracy w zależności od potrzeb i możliwości uczniów oraz warunków, w jakich program będzie realizowany

4.1. Założenia

Sposoby osiągnięcia założonych w programie celów kształcenia i wychowania zależą od wielu czynników: typu szkoły, środowiska, w jakim ona funkcjonuje, możliwości i potrzeb uczniów, a także – w znacznym stopniu – od preferencji nauczyciela. Autorzy podstawy programowej przedstawiają zalecenia, które nauczyciel powinien uwzględnić, planując pracę z uczniem. Stanowią one inspirację do przyjęcia istotnych założeń, na których będzie oparta realizacja programu „Przeszłość i dziś”. Są to:

- omówiony już wcześniej chronologiczny układ materiału lekturowego – z zastrzeżeniem, że nauka języka polskiego nie może się sprowadzać do historii literatury, a więc, co za tym idzie
- chronologia ma stanowić punkt odniesienia, ułatwić budowanie świadomości historycznoliterackiej uczniów, natomiast
- punktem wyjścia do wprowadzania tradycji – ma być świat współczesny;
- kształcenie literackie i kulturowe powinno wydobywać istotne dla młodzieży egzystencjalne aspekty doświadczania siebie i otaczającego świata;
- rozwijanie rozumienia tradycji i dziedzictwa kulturowego ma służyć budowaniu poczucia tożsamości, zakorzenianiu młodego człowieka w wartościach, konstytuować jego światopogląd;
- poznawanie tradycji ma inspirować do refleksji nad kulturą współczesną i kondycją człowieka we współczesnym świecie, służy temu wprowadzanie w każdym dziale współczesnych utworów poetyckich, które stanowią kontekst i kontrapunkt dla dzieł literatury dawnej; nie przeczą one zasadzie chronologii i nie powinny być pomijane, gdyż pozwolą skonfrontować to, co odległe i dawne, z tym, co współczesne; sprawią, że tradycja i współczesność w odbiorze ucznia będą wzajemnie się oświetlać, „rozmawiać” ze sobą;
- czytanie utworów literackich rozumiane jako „dialog z tradycją” powinno odbywać się z uwzględnieniem kontekstu osobistych doświadczeń ucznia i specyfiki środowiska, w jakim on żyje;
- czas poświęcony na realizację poszczególnych jednostek tematycznych powinien być traktowany elastycznie, co jest zgodne z zasadą indywidualizacji pracy; jednak pamiętać należy, że podstawa programowa kładzie nacisk na zapoznanie uczniów z literaturą współczesną, dlatego musi być respektowany wymóg zakończenia w klasie III omawiania utworów czasu wojny i okupacji oraz tematycznie z nią związanych;
- analizie i interpretacji utworów literackich i dzieł innych sztuk towarzyszyć musi refleksja aksjologiczna i egzystencjalna – nad różnymi poziomami organizacji dzieła, gdyż – przede wszystkim – w ten sposób realizowane są cele wychowawcze programu;
- konieczna jest integracja kształcenia literackiego i językowego; świadomość językowa powinna być budowana zarówno w ramach czytania utworów literackich, jak i w trakcie doskonalenia własnych kompetencji komunikacyjnych; umiejętności odbioru tekstów cudzych i tworzenia tekstów własnych muszą być sprzężone ze sobą; nauka języka nie może odbywać się w oderwaniu od recepcji utworów literackich i innych dzieł sztuki;
- na każdej lekcji, w związku z każdym elementem materiału nauczania, muszą być rozwijane i doskonalone kompetencje komunikacyjne i językowe uczniów, których podstawę stanowią znajomość gramatyki, wiedza z zakresu słownictwa i stylu oraz znajomość reguł, których wymagają procesy komunikacji;
- kształcenie językowe powinno być traktowane funkcjonalnie; stosunkowo duży ciężar wiadomości z gramatyki powinien przekładać się na umiejętności praktyczne, a wiedza o języku bezpośrednio przekładać się na sprawność komunikacyjną ucznia;
- uczeń szkoły ponadpodstawowej posiada już dość wysoki poziom umiejętności komunikacyjnych, wyniesionych z niższych etapów nauki; nauczyciel powinien się do owych umiejętności odwoływać, doskonalić je i rozwijać;

- w szkole ponadpodstawowej nacisk położony jest na kształcenie umiejętności retorycznych; uczeń na każdej lekcji, w wypowiedziach ustnych i pisemnych formułuje tezy, przeprowadza argumentację, uzasadnia bądź podważa sądy i opinie – i powinien w tym celu wykorzystywać znajomość zasad retoryki;
- wiedza i praktyczne umiejętności z zakresu retoryki służą kompetencjom ucznia zarówno w tworzeniu wypowiedzi własnych, jak i odbioru tekstów cudzych, czyniąc go świadomym i odpowiedzialnym uczestnikiem procesów komunikacyjnych i członkiem społeczeństwa informacyjnego;
- każda jednostka tematyczna powinna zawierać w sobie element samokształceniowy, gdyż tylko na drodze systematycznej pracy młodzież zdobędzie zarówno umiejętności, jak i nawyki samokształceniowe;
- w ramach przygotowania do uczenia się przez całe życie realizacja programu powinna odbywać się także poprzez pracę (samodzielną i zespołową) w bibliotekach i mediotekach, z dostępem do różnych źródeł informacji i wykorzystaniem materiałów multimedialnych;
- sala lekcyjna powinna być wyposażona w komputer (lub komputery), projektor, tablicę interaktywną lub ekran, mieć dostęp do internetu; realizacja programu wymaga korzystania z nowoczesnych technologii, przygotowywania i przedstawiania prezentacji, referatów, projektów oraz wizualizacji wytworów uczniowskich;
- w realizacji treści programowych należy odwoływać się także do aktualnej oferty mediów i niesionych przez nie przekazów, tak aby uczniowie rozwijali umiejętności krytycznej analizy komunikatów medialnych na podstawie żywego materiału i tekstów funkcjonujących w powszechnym obiegu społecznym.

*

Powyższe założenia, wynikające z podstawy programowej, muszą znaleźć przełożenie we właściwym planowaniu pracy przez nauczyciela. Załącznikiem do niniejszego programu są szczegółowe plany realizacji materiału w kolejnych klasach liceum ogólnokształcącego i technikum. Treści nauczania zostały tam podzielone na jednostki tematyczne, do których przypisano liczbę godzin oraz wymagania szczegółowe dla uczniów realizujących materiał w zakresie podstawowym oraz rozszerzonym. Podstawowy materiał lekturowy, w ujęciu chronologicznym, został rozdysponowany na poszczególne klasy i obudowany kontekstami, komentarzami, tekstami kultury (w tym – dziełami sztuk ikonicznych) oraz utworami współczesnymi wprowadzającymi wątek „dialogów z tradycją”. Przyjęto wymiar godzin:

- W zakresie podstawowym:
 - dla 4-letniego liceum 4 + 4 + 4 + 4 ,
 - dla 5-letniego technikum: 4 + 4 + 4 + 2 + 2.

Daje to np. przy 34 tygodniach efektywnej nauki 136 godzin rocznie.

- W zakresie rozszerzonym, przy 2 godzinach rozszerzenia w każdej klasie, będzie to wymiar 6 + 6 + 6 + 6, tzn. 204 godziny w każdej klasie.

Faktyczny czas, jakim będzie dysponował polonista, będzie się nieco różnił od tego wyliczenia – zasadniczo powinien być nieco większy.

Dla klasy IV liceum (i odpowiednio – łącznie IV i V technikum) przyjęto 26 tygodni nauki, czyli 104 godziny w zakresie podstawowym oraz 158 w zakresie rozszerzonym.

Orientacyjne rozdysponowanie godzin na treści kształcenia literackiego i kulturowego przedstawione zostało w poniższej tabeli. Jest to propozycja, którą nauczyciel skonkretyzuje i zmodyfikuje – adekwatnie do warunków swojej pracy, potrzeb i możliwości uczniów czy też innych rozstrzygnięć organizacyjnych.

Klasa	Materiał	Zakres podstawowy	Zakres rozszerzony
I	Literatura i kultura starożytna (Grecja i Rzym) wraz z kontekstami, komentarzami, dialogami z tradycją i zintegrowanymi treściami kształcenia językowego oraz ćwiczeniami w mówieniu i pisaniu.	20	10
	Biblia wraz z kontekstami, komentarzami, dialogami z tradycją i zintegrowanymi treściami kształcenia językowego oraz ćwiczeniami w mówieniu i pisaniu.	20	10
	Literatura i kultura średniowiecza wraz z kontekstami, komentarzami, dialogami z tradycją i zintegrowanymi treściami kształcenia językowego oraz ćwiczeniami w mówieniu i pisaniu.	24	12
I	Literatura i kultura renesansu wraz z kontekstami, komentarzami, dialogami z tradycją i zintegrowanymi treściami kształcenia językowego oraz ćwiczeniami w mówieniu i pisaniu.	20	10
	Literatura i kultura baroku wraz z kontekstami, komentarzami, dialogami z tradycją i zintegrowanymi treściami kształcenia językowego oraz ćwiczeniami w mówieniu i pisaniu.	20	10
	Literatura i kultura oświecenia wraz z kontekstami, komentarzami, dialogami z tradycją i zintegrowanymi treściami kształcenia językowego oraz ćwiczeniami w mówieniu i pisaniu.	20	10
Łącznie w klasie I: 124 godziny w zakresie podstawowym, 186 w zakresie rozszerzonym			
II	Literatura i kultura romantyzmu wraz z kontekstami, komentarzami, dialogami z tradycją i zintegrowanymi treściami kształcenia językowego oraz ćwiczeniami w mówieniu i pisaniu.	60	90
II	Literatura i kultura pozytywizmu wraz z kontekstami, komentarzami, dialogami z tradycją i zintegrowanymi treściami kształcenia językowego oraz ćwiczeniami w mówieniu i pisaniu.	60	90
Łącznie w klasie II: 120 godzin w zakresie podstawowym, 180 w zakresie rozszerzonym			
III	Literatura i kultura Młodej Polski wraz z kontekstami, komentarzami, dialogami z tradycją i zintegrowanymi treściami kształcenia językowego oraz ćwiczeniami w mówieniu i pisaniu.	40	60
III	Literatura i kultura dwudziestolecia międzywojennego wraz z kontekstami, komentarzami, dialogami z tradycją i zintegrowanymi treściami kształcenia językowego oraz ćwiczeniami w mówieniu i pisaniu.	40	60
III	Literatura i kultura wojny i okupacji oraz utwory tematycznie z nią związane – wraz z kontekstami, komentarzami, dialogami z tradycją i zintegrowanymi treściami kształcenia językowego oraz ćwiczeniami w mówieniu i pisaniu.	40	60
Łącznie w klasie III: 120 godzin w zakresie podstawowym, 180 w zakresie rozszerzonym			
IV L (IV i VT)	Literatura i kultura współczesna (po 1945 r.) – wraz z kontekstami, komentarzami i zintegrowanymi treściami kształcenia językowego oraz ćwiczeniami w mówieniu i pisaniu. Współczesne teksty kultury. Związki literatury i kultury współczesnej z tradycją literacką i kulturową.	80	120
IV L (IV i VT)	Syntezy materiału.	20	30
Łącznie w klasie IV (oraz w IV i V technikum): 100 godzin w zakresie podstawowym, 150 w zakresie rozszerzonym			

W podanej liczbie godzin zawarte są już prace klasowe wraz z poprawą (po 4 w każdej klasie), prezentacje, przygotowanie do samokształcenia.

Powiązanie kształcenia literacko-kulturowego oraz językowego to spełniony wymóg integracji kształcenia literackiego i językowego. Powyższe wyliczenie pozostawia w ogólnym bilansie pewną pulę niezagospodarowanych godzin, które mogą zostać przeznaczone zgodnie z uznaniem nauczyciela – na lekcje wyłącznie „językowe”, projekty edukacyjne, prezentacje, treści fakultatywne, poszerzenia wybranych treści, omówienia oglądanych spektakli teatralnych i filmów itp.

Treści kształcenia językowego wprowadzane są zarówno liniowo, jak i spiralnie – ze względu na ich funkcjonalny charakter. Zagadnienia językowe będą powracać i powtarzać się przy analizie różnych utworów literackich i tekstów kultury (zgodnie z ich specyfiką) oraz w związku z tworzeniem wypowiedzi własnych. Umiejętności językowe ucznia, oparte na wiedzy o języku z gramatyki, słownictwa, retoryki itp., powinny być rozwijane i doskonalone, jest to proces będący kontynuacją kompetencji zdobytych na wcześniejszych etapach kształcenia. Obecność treści kształcenia językowego – na poziomie szczegółowych czynności ucznia, wykonywanych zadań i ćwiczeń – jest kwestią planowania metodycznego.

Jednak każde z zagadnień (wymagań) wskazanych w podstawie programowej jest umiejscowione w programie nauczania, tak aby nauczyciel miał konkretną wskazówkę, w którym momencie jego realizacji należy położyć nacisk na daną kwestię. Poniższa tabela przedstawia rozłożenie materiału kształcenia językowego w poszczególnych klasach.

Klasa	Materiał kształcenia językowego	
	Zakres podstawowy	Zakres rozszerzony
I	<ul style="list-style-type: none"> – Budowa gramatyczna języka polskiego; co to jest fonetyka, fleksja, słowotwórstwo, składnia, leksyka, semantyka – syntetyczne zebranie wiadomości ze szkoły podstawowej. – Czy wyrazy zawsze znaczą to, co znaczą? Zrozumieć frazeologizmy. Biblizmy, mitologizmy, sentencje, przysłowia, aforyzmy. Związki frazeologiczne pochodzące z popkultury. – Cechy stylu biblijnego. – Dawne wyrazy w języku – archaizmy. – Elementy gramatyki historycznej – ćwiczenia z tekstami dawnymi (średniowiecznymi i renesansowymi). Rozpoznawanie form i odczytywanie znaczeń użytych w nich wyrazów. Zapożyczenia. – Jak mówić i pisać pięknie oraz przekonująco. Retoryka, czyli sztuka wymowy. Logika retoryczna (wnioskowanie indukcyjne i dedukcyjne, prosty sylogizm). Argumenty retoryczne, pytania sugerujące, demagogiczne, pytania szczegółowe, pytania o rozstrzygnięcie. Dlaczego czasem pisano odmiennie o tych samych sprawach? Język i styl różnych epok (przykłady utworów należących do literatury średniowiecza, renesansu, baroku i oświecenia z zakresu podstawowego). Makaronizacja. Moda językowa. Cechy stylu klasycznego. 	<ul style="list-style-type: none"> – Skąd приходzimy? Język polski na tle języków europejskich i słowiańskich. – Styl biblijny. – Procesy zachodzące w języku polskim (przegłos polski, zanik jerów) – elementy gramatyki historycznej. – Struktura znaczenia leksemu (zagadnienia szczegółowe: trudność opisu znaczenia, opisywanie znaczenia w słownikach, znaczenie centralne i znaczenia wtórne, mechanizmy powstawania znaczeń – metafora i metonimia). – Prozodyczne elementy stylu (akcent, intonacja, rytmiczność itp.) – Język i styl różnych epok (przykłady utworów zaliczanych do literatury średniowiecza, renesansu, baroku i oświecenia z zakresu rozszerzonego).

<p>I</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Pojęcie stylu funkcjonalnego. Charakterystyka stylu naukowego. Argumentacyjny charakter konstrukcji składniowych. Zróźnicowanie składniowe zdań wielokrotnie złożonych. Zmiany znaczeniowe wyrazów (np. rozszerzenie, zawężenie). – Szyk wyrazów w języku polskim. Cztery reguły ortograficzne. Ćwiczenia ortograficzne i interpunkcyjne. – Wykorzystanie wiedzy z fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w analizie i interpretacji tekstów. 	<ul style="list-style-type: none"> – Styl indywidualny a style typowe. – Relacje znaczeniowe między wyrazami. Trudniejsze zmiany znaczeniowe w rozwoju wyrazów (przesunięcie znaczenia, degradacja i melioracja). Realne a etymologiczne znaczenie wyrazu.
<p>II</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Cechy językowe charakterystyczne dla doby romantyzmu (utwory z poziomu podstawowego). – Język jako system znaków. – Styl urzędowy. – Zróźnicowanie języka naturalnego – dialekty, odmiany regionalne, środowiskowe i zawodowe. – Język utworów doby pozytywizmu (utwory z poziomu podstawowego). Stylizacja – definicja, typy, przykłady. – Styl publicystyczno-dziennikarski. Język jako wartość – etyka słowa. Uczciwe i nieuczciwe komunikaty językowe. – Zapożyczenia – rodzaje i sposób funkcjonowania w polszczyźnie różnych epok. – Podstawowe pojęcia kultury języka polskiego – norma, kodyfikacja, uzus, znaczenie poprawności, słowniki i poradniki językowe. – Błędy językowe – błędy gramatyczne, błędy leksykalne. Błąd językowy a zamierzona innowacja językowa. – Słownictwo wartościujące, neutralne, o zabarwieniu emocjonalnym. – Język jako narzędzie kształtowania obrazu świata, wyrażania myśli, argumentowania, komunikowania. – Wykorzystanie wiedzy z fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w analizie i interpretacji tekstów 	<ul style="list-style-type: none"> – Cechy językowe charakterystyczne dla doby romantyzmu (utwory z poziomu rozszerzonego). – Wpływy języków obcych na polszczyznę w różnych epokach. Zapożyczenia w ujęciu historycznym. – Język utworów doby pozytywizmu (utwory z poziomu rozszerzonego). – Język jako narzędzie wartościowania w tekstach literackich. – Język jako nośnik treści kulturowych.

<p>III</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Język utworów Młodej Polski (utwory z poziomu podstawowego). – Sposoby wzbogacania zasobu leksykalnego – środki słowotwórcze. – Językowy obraz świata. – Ekspresja w języku – różne sposoby jej wyrażania. – Język literatury w dwudziestoleciu międzywojennym oraz w czasie wojny i okupacji (utwory z poziomu podstawowego). – Język jako wartość. – Zróżnicowanie współczesnej polszczyzny (język oficjalny i potoczny, dialekty polskie itp.) – Relacje leksykalne. Synonimy, antonimy, homonimy. Wieloznaczność wyrazów. Neologizmy leksykalne i semantyczne. Neologizmy poetyckie. Powody tworzenia neologizmów. – Wykorzystanie wiedzy z fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w analizie i interpretacji tekstów. 	<ul style="list-style-type: none"> – Język utworów Młodej Polski (utwory z poziomu rozszerzonego). – Język utworów dwudziestolecia międzywojennego oraz w czasie wojny i okupacji (utwory z poziomu rozszerzonego).
<p>IV L (IV i VT)</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Podstawowe cechy stylu potocznego. Potoczmy. – Język mówiony i język pisany. Język wypowiedzi internetowych, Blogi, komentarze internautów. – Sytuacja komunikacyjna. Tekst. – Spójność tekstowa i jej rodzaje. – Funkcje tekstu (informacyjna, ekspresywna, impresywna, poetycka). – Akty mowy. – Manipulacja językowa. Manipulacja a perswazja. Język polityki i język reklamy. – Zjawiska powodujące niejednoznaczność wypowiedzi. Nowomowa. – Tekst linearny oraz hipertekst. – Najnowsze zjawiska w języku polskim. Sposoby wzbogacania słownictwa. – Wykorzystanie wiedzy z fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w analizie i interpretacji tekstów. 	<ul style="list-style-type: none"> – Styl potoczny jako centrum derywacyjne innych stylów polszczyzny. – Socjolekt. Tabu językowe. – Funkcje języka. – Funkcje tekstu (fatyczna, magiczna).

4.2. Strategie, metody, techniki

Stosowane w procesie dydaktycznym strategie, metody i techniki pracy powinny być zróżnicowane i uwzględniać różne uzdolnienia i potrzeby uczniów, a także różne style uczenia się. Planowanie metod i strategii nauczania zawsze powinno rozpoczynać się od uświadomienia sobie celów, jakie mają zostać osiągnięte, i rozpoznania materiału nauczania.

Z pewnością należy położyć nacisk na te metody i strategie, które ze swej istoty służą rozwijaniu umiejętności wyższych, rozwiązywaniu problemów i myśleniu twórczemu; sprzyjają doskonaleniu kompetencji komunikacyjnych, a także rozwijają umiejętności samokształceniowe, zgodnie z konstruktywistycznymi teoriami uczenia się.

Celom tym służą m.in. różnego rodzaju **metody twórczego rozwiązywania problemów**, nastawione na aktywność ucznia, który musi być podmiotem własnego uczenia się, umieć je planować i organizować. Do szczególnie korespondujących z celami języka polskiego – poza metodą heurystyczną i wykładem – zaliczymy:

- różne rodzaje **debaty i dyskusji dydaktycznej**, w tym: debatę „za i przeciw”, dyskusję frontalną, panelową i okrągłego stołu, a także dyskusję powiązaną z miniwykładem;
- **metodę tekstu przewodniego**;
- wykonywanie **map mentalnych** (według Tony’ego Buzana), zwanych także mapami skojarzeń lub mapami pamięci, będących także alternatywną formą prowadzenia notatek;
- **metaplan** (będący także metodą zespołowego rozwiązywania problemów);
- metody związane z gromadzeniem i weryfikacją pomysłów;
- seminarium;
- **analizę przypadku**;
- **happeningi, ćwiczenia dramowe, inscenizacje, odgrywanie ról**, z których w szkole ponadpodstawowej nie należy rezygnować (mimo iż są czasochłonne), gdyż pozwalają na wykorzystanie indywidualnych dyspozycji i uzdolnień uczniów, aktywizując pracę obu półkul mózgowych.

Specyfika umiejętności, jakie uczeń nabywa na lekcji polskiego, sprawia, że najwartościowsze są te metody, które zbliżają się do **modelu konstruktywistycznego**, w myśl którego uczeń ma być aktywny w procesie nabywania kompetencji poznawczych i podejmować różne działania służące budowaniu własnej wiedzy i rozumienia świata, brać odpowiedzialność za własne uczenie się. Taką rolę wyznaczają uczniowi m.in. **metoda projektów edukacyjnych i ocenianie kształtujące**.

Godne polecenia jest projektowanie lekcji zgodne z konstruktywistycznym modelem – i postulowane przez nowoczesną dydaktykę, które proces uczenia się postuluje ujmować w fazach⁴:

- **zaangażowanie** – stworzenie sytuacji dydaktycznej zachęcającej uczniów do pracy;
- **poszukiwanie (badanie)** – indywidualne lub zespołowe czynności uczniów o charakterze badawczym podejmowane w związku z sytuacją zadaniową; konieczne są: jasna instrukcja (karta pracy) i dostęp do odpowiednich źródeł informacji;
- **transformacja (przekształcanie)** – przetwarzanie informacji, wykorzystywanie ich, dołączanie do wiedzy już posiadanej oraz tworzenie nowych wytworów, zgodnych z instrukcją;
- **prezentacja** – faza, w której nastąpi prezentacja efektów pracy zgodnie z zasadami określonymi przez instrukcję; powinna uaktywnić wszystkich członków zespołu, którzy wówczas w pełni poczują się ich twórcami i właścicielami;
- **refleksja**, która obejmuje nie tylko sam wytwór i aspekty merytoryczne, ale także sposób organizacji pracy, trudności napotkane przez uczniów, doświadczenia; faza istotna dla doskonalenia umiejętności uczenia się i poddawania autoocenie wszelkich działań.

Nie należy jednak rezygnować z „tradycyjnych” metod, jak **wykład**, zwłaszcza powiązany z prezentowaniem materiałów ilustracyjnych, czy **pogadanka heurystyczna**. Uczniowie powinni słuchać przekazu nauczyciela, pracować w ukierunkowany sposób z podręcznikiem, sporządzać notatki, przygotowywać dłuższe i krótsze formy wypowiedzi, wygłaszać referaty, odpowiadać na postawione pytania, streszczać i recenzować poznawane utwory, dokonywać analiz i interpretacji.

⁴ Np. program KREATOR.

Realizacja programu powinna być wspierana przez wykorzystanie nowoczesnych technologii oraz pomocy dydaktycznych (komputery z dostępem do internetu, tablice interaktywne, projektory multimedialne itp.). Zwłaszcza treści z obszaru samokształcenia wymagają rozwijania przez uczniów umiejętności posługiwania się nowoczesnym sprzętem i wykorzystywania technologii informacyjnych.

4.3. Projekty edukacyjne

Ważne miejsce w procesie nauczania języka polskiego powinna zająć **metoda projektów edukacyjnych**, realizowanych zarówno zespołowo, jak i indywidualnie.

Projekt edukacyjny posiada walor holistycznego ujmowania wiedzy, uczy samodzielności, planowego i konsekwentnego działania, wyrabia nawyki samokształceniowe. Pozwoli też na integralne traktowanie zagadnień języka, literatury i kultury, powiązanych z wieloaspektowym doskonaleniem kompetencji komunikacyjnych.

Istota metody projektów polega na tym, że **uczniowie samodzielnie realizują dłuższe zadanie w wyznaczonym czasie**. Korzystając z konsultacji nauczycieli (i innych osób), ale sami decydują o takich elementach projektu jak planowanie i organizacja, wybór pomysłu, sposoby poszukiwania materiałów, ich gromadzenie, selekcja i hierarchizacja, sposób wykonania i prezentacja. Na ocenę wpływa nie tylko końcowy efekt pracy, ale także sama realizacja i obserwowany przez nauczyciela rozwój umiejętności kluczowych. O walorach metody stanowi to, że uczniowie doskonaliły takie umiejętności jak:

- planowanie, organizowanie i ocenianie własnej nauki;
- przyjmowanie odpowiedzialności za własne działania;
- skuteczna współpraca w zespole (jeśli projekt realizowany jest zespołowo);
- prezentowanie własnego punktu widzenia – także poprzez publiczne wystąpienia;
- rozwiązywanie problemów w twórczy sposób;
- poszukiwanie, porządkowanie i wykorzystywanie informacji z różnych źródeł, połączone z krytyczną analizą źródeł;
- rozwijanie sprawności umysłowych oraz osobistych zainteresowań;
- posługiwanie się technologiami multimedialnymi.

Tematy projektów edukacyjnych związanych z treściami języka polskiego stanowią zawsze otwartą listę możliwości; mogą dotyczyć literatury, języka, zagadnień społecznych, kulturowych, filmu, dziedzictwa kulturowego w regionie, dziennikarstwa, przedsięwzięć teatralnych⁵.

Efektami projektów edukacyjnych mogą być wytwory ściśle związane z treściami języka polskiego i celami kształcenia tego przedmiotu: publikacje, dzienniki, filmy, wystawy, strony internetowe, dobrze napisane sprawozdania, przemówienia i publiczne dyskusje (w których zostaną wykorzystane umiejętności retoryczne); spektakle teatralne i filmy (fabularne oraz dokumentalne) – czy wreszcie formy typowe dla warsztatu dziennikarskiego: wywiady, sondaże, ankiety, artykuły i reportaże, zredagowane strony gazet czy fotoreportaże.

4.4. Modyfikacja programu i indywidualizacja pracy w zależności od potrzeb i możliwości uczniów oraz warunków, w jakich program będzie realizowany

Program „Przeszłość i dziś” stwarza wiele możliwości indywidualizacji pracy ucznia, przede wszystkim poprzez dobór metod nauczania, ale także modyfikacji treści kształcenia – w zależności od indywidualnych (a zwłaszcza specyficznych) potrzeb uczniów.

Przede wszystkim należy zadbać o to, aby sytuacja dydaktyczna i charakter zadań odpowiadał indywidualnym potrzebom osobowościowym i stylom uczenia się – które w każdej klasie są bardzo zróżnicowane.

Na przykład metodyka nauczania aktywizującego ucznia wymaga, aby **oddziaływać na wszystkie systemy reprezentacji zmysłowej WAK** (wizualny, audytywny i kinestetyczny) oraz dawać szansę zaistnienia uczniom o tzw. **różnych typach inteligencji**. Howard Gardner⁶ uważa, że inteligencja może pojawić się w określonym kontekście kul-

⁵ W obudowie programu „Przeszłość i dziś” znajdują się propozycje przykładowych projektów edukacyjnych.

⁶ H. Gardner, *Multiple Intelligences*, Basic Books 1993. Ukazała się także pozycja przetłumaczona na język polski zawierająca dalsze wyniki późniejszych badań nad wieloraką inteligencją: H. Gardner, M.L. Kornhaber, W.K. Wake, *Inteligencja. Wielorakie perspektywy*, Warszawa 2001.

tutowym, a więc – w konsekwencji – nie jest „dana” człowiekowi, lecz może być rozwijana. Pierwotnie wyróżnił siedem (potem osiem) rodzajów inteligencji, na które składają się pogrupowane zdolności, dyspozycje i uposażenia, a kontynuatorzy jego myśli dodali kolejne⁷.

Omawianie lektur i innych tekstów kultury to przede wszystkim okazja do wypowiedzi ustnych i pisemnych: ujawniania własnych sądów i opinii, uzasadniania, polemizowania, zabierania głosu w dyskusji, prezentowania swoich przemyśleń na szerszym forum. Specyfika języka polskiego jako przedmiotu szkolnego sprawia, że największe szanse sukcesu mają uczniowie o wysoko rozwiniętej inteligencji lingwistyczno-werbalnej (związanej z posługiwaniem się językiem, wzorami i systemami), a także matematyczno-logicznej (myślenie abstrakcyjne i ustrukturalizowane). Tymczasem jest wielu uczniów, którzy te właśnie inteligencje mają stosunkowo niskie, za to wyróżniają się np. inteligencjami muzyczną, wizualno-przestrzenną, kinestetyczną, intrapersonalną czy interpersonalną. Szansą dla nich są sytuacje dydaktyczne, stwarzające okazje do wypowiedziania się poprzez różne alternatywne formy aktywności. Pracując z utworem literackim lub innym tekstem kultury, uczeń może:

- wykonać pracę plastyczną, mapę mentalną, infografikę;
- stworzyć makietę, mapę, naszkicować trasę wędrowki bohatera;
- stworzyć tło muzyczne lub dźwiękowe opisu, wykonać wiersz jako poezję śpiewaną;
- wystąpić w roli bohatera i w jego imieniu opowiedzieć o przeżyciach wewnętrznych;
- opracować inscenizację;
- nakręcić etiudę filmową;
- przeprowadzić sondaż (np. związany z kompetencjami językowymi kolegów), wyniki przedstawić w postaci diagramów i wykresów, a następnie zreferować;
- wygłosić przed publicznością przemówienie, w którym będzie bronił jakiejś tezy lub ją podważał, także w konwencji „sądu nad bohaterem literackim”;
- pracować metodą dramy.

Nie należy obawiać się, iż metody te okażą się zbyt „ludyczne” dla uczniów liceum i technikum. Przeciwnie, mogą ich zainteresować, przełamać nudę szkolną, „otworzyć” przed współczesną młodzieżą utwory odległe w czasie, napisane mało zrozumiałym językiem i traktujące o problemach nieprzystających do ich doświadczeń. W ten sposób pojawia się także możliwość poprawy samooceny i wiary w siebie, które są elementarnym warunkiem zaangażowania się ucznia w proces edukacyjny.

Oczywistym sposobem modyfikacji programu jest **dostosowanie czasu do potrzeb uczniów związanych z kształceniem różnych typów umiejętności**. Ma to szczególne zastosowanie w odniesieniu do kompetencji komunikacyjnej. Uczniowie podejmujący naukę w szkole ponadpodstawowej reprezentują bardzo różny poziom sprawności językowych. Na pewno zdarzą się sytuacje, w których konieczne będzie przeznaczenie dodatkowego czasu na ćwiczenia w zakresie mówienia i pisanie – lub położenie ciężaru zadań edukacyjnych na ten aspekt kształcenia.

Zawsze modyfikacje tego typu powinny być poprzedzone **diagnozą** umiejętności uczniów. Wynik takiej diagnozy będzie stanowił podstawę do wszelkich zmian programowych.

Modyfikacje programowe mogą dotyczyć zarówno całych klas, jak i pojedynczych uczniów, mających istotne potrzeby w tym zakresie.

4.4.1. Wspieranie ucznia uzdolnionego humanistycznie

Pracując z uczniem zdolnym, szczególnie zainteresowanym kształceniem humanistycznym, nauczyciel może zaproponować mu liczne zadania, które pozwolą na rozwijanie jego szczególnych uzdolnień (oczywiście, dostosowując owe zadania do zainteresowań i rodzaju zdolności), przygotują do udziału w olimpiadzie przedmiotowej (np. olimpiadzie literatury i języka polskiego), a w przyszłości – do studiowania wymarzonego kierunku humanistyki. Zadania te powinny być ukierunkowane na pogłębianie wiedzy, doskonalenie umiejętności, poznawanie większej liczby (i trudniejszych) utworów, rozwiązywanie bardziej zaawansowanych problemów naukowych. Uczeń, który realizuje „poszerzoną” wersję programu, np.:

- czyta wybrane utwory z literatury pięknej, polskiej i obcej, wykraczające poza listę obowiązujących lektur; pogłębia ich odczytanie i rozumienie;

⁷ Por. M. Taraszkiewicz, *Jak uczyć jeszcze lepiej? Szkoła pełna ludzi*, Poznań 2001, s. 131.

- poznaje więcej kontekstów czytanych dzieł i poznawanych tekstów kultury; zgłębia wiedzę o epokach w kulturze, prądach filozoficznych, artystycznych i kulturowych, wybitnych twórcach i dziełach, zagadnieniach języka i stylu itp.;
- poznaje wybrane pozycje literatury naukowej, poszerza to, co na lekcji i w podręczniku podane jest jako pewien wyimek myśli autora;
- znajduje w bibliotece (szkolnej i innych, w tym – internetowych), internecie i innych źródłach wiadomości, które wykorzystuje w przygotowywanych referatach i wystąpieniach; sporządza obszerniejsze, bardziej profesjonalne zestawienia bibliograficzne;
- korzysta ze specjalistycznych słowników, encyklopedii i innych kompendiów wiedzy;
- ogląda wybrane filmy, spektakle teatralne, programy publicystyczne itp. – związane z zagadnieniami wyznaczonymi przez omawiane lektury oraz związane z interesującą uczniów problematyką społeczną, obyczajową, psychologiczną itp.;
- opracowuje referaty i prezentacje na tematy związane z literaturą i kulturą, wykraczające poza podstawę programową;
- uczestniczy w olimpiadach i konkursach przedmiotowych, przygotowując samodzielnie prace wskazane w regulaminach itp.

Poszerzenie może dotyczyć wybranych obszarów wiedzy i umiejętności, może też odbywać się w ramach przydzielonych godzin języka polskiego (poprzez indywidualizację pracy) lub na zajęciach fakultatywnych (poszerzających ofertę szkoły). W ramach poszerzania uczniowie realizują też zespołowe projekty edukacyjne oraz inne przedsięwzięcia, dzięki którym mają możliwość pogłębienia wiedzy i umiejętności, rozwinięcia swoich pasji, zyskują okazję do kreatywności.

Tym uczniom, którzy niekoniecznie są „erudytami”, a raczej prezentują wielokierunkowe uzdolnienia recytatorskie, muzyczne, teatralne czy krasomówcze, należy zaproponować:

- działania twórcze, wykorzystujące różne środki wyrazu artystycznego i elementy przekazów medialnych, służące uczestnictwu w kulturze społeczności szkolnej i środowiska lokalnego;
- tworzenie publikacji o różnym charakterze, z uwzględnieniem: edycji i redakcji (organizacji tekstu w spójności z obrazem), adiustacji tekstu;
- realizację filmów, programów i audycji itp. na podstawie scenariuszy własnych lub cudzych;
- przygotowywanie i wystawianie inscenizacji teatralnych (spektakle, małe formy estradowe, monodramy, widowiska słowno-muzyczne itp.), z uwzględnieniem różnych elementów tzw. języka teatru⁸.

4.4.2. Praca z uczniem mającym trudności w nauce w określonym obszarze treści kształcenia

Pracując z uczniem mającym trudności w nauce, nauczyciel skoncentruje się na uzupełnieniu braków i zaniedbań, które uniemożliwiają mu osiągnięcie sukcesu w szkole. Praca ta (w ramach programu bądź na zajęciach fakultatywnych) uzależniona jest od zakresu stwierdzonych braków i musi być oparta na wynikach testu diagnozującego umiejętności uczniów wyniesione ze szkoły podstawowej. Test taki powinien być przeprowadzony na początku nauki w klasie pierwszej.

Dostosowanie programu do indywidualnych potrzeb psychofizycznych, edukacyjnych i możliwości uczniów mających trudności następuje na podstawie rozpoznania dokonane przez nauczycieli lub na mocy orzeczenia poradni psychologiczno-pedagogicznej, w którym określone są zalecenia do pracy z uczniem i potrzebny zakres dostosowań.

Dostosowania te mogą dotyczyć:

- celów pracy z uczniem (i nierzadko cele przedmiotowe języka polskiego muszą ustąpić celom terapeutycznym);
- doboru treści nauczania;
- podawania materiału w odpowiednim układzie (tu ma znaczenie nie tylko ilość wiedzy do przyswojenia, ale także indywidualne tempo uczenia się i np. takie podzielenie wymaganych treści, by uczeń mógł przyswajać je partiami);
- doboru metod i form pracy;

⁸ Zagadnienie pracy z uczniem uzdolnionym jest obszerniej omówione w publikacji autorki programu opublikowanej przez Ośrodek Rozwoju Edukacji i dostępnej na jego stronie internetowej; T. Kosyra-Cieślak, *Praca z uczniem zdolnym na lekcjach języka polskiego i zajęciach pozalekcyjnych*, Warszawa 2013.

- sposobu oceniania i motywowania (np. stosowanie oceny opisowej);
- organizacji środowiska pracy (w tym – dostosowania warunków zewnętrznych, wyposażenia klasy i urządzeń);
- stworzenia przyjaznego klimatu w klasie i szkole;
- formowania osobowości ucznia (np. uzmysławianie mu celów nauki, praca nad umiejętnościami wyrażania emocji w sytuacji konfliktu, przedstawianie się i mówienie o sobie, słuchanie innych).

Zagadnienia te mają już bogatą literaturę, z której polonista powinien korzystać w konkretnej sytuacji.

Przykładowo: w stosunku do ucznia z zaburzeniami słuchu nauczyciel obniży wymagania w stosunku do takich umiejętności jak:

- formy argumentowania, uzasadniania, opiniowania z wykorzystaniem środków językowych;
- budowanie logicznej, spójnej struktury tekstów mówionych i pisanych;
- poprawność gramatyczna wypowiedzi;
- posługiwanie się mniej bogatym zasobem leksykalnym (siłą rzeczy słownik tych uczniów będzie uboższy niż u słyszających rówieśników).

W kryteriach oceniania nauczyciel uwzględni możliwość popełniania przez tych uczniów błędów wynikających z barier w przyswajaniu systemu fonologicznego, a także błędów składniowych i stylistycznych. Stosując metody podające (np. wykład), weźmie pod uwagę możliwości percepcyjne ucznia (np. wydłuży czas, dostosuje słownictwo, będzie unikał zbyt trudnych konstrukcji składniowych).

5. Oczekiwane osiągnięcia uczniów szkoły ponadpodstawowej

Obszar	Zakres podstawowy	Zakres rozszerzony [osiągnięcia dodatkowe, poza wskazanymi dla zakresu podstawowego]
	I. Kształcenie literackie i kulturowe	
I. Czytanie utworów literackich. Uczeń:	<ol style="list-style-type: none"> zna i rozumie treści utworów literackich wskazanych w podstawie programowej jako lektury obowiązkowe dla zakresu podstawowego; zna i rozumie treści utworów wybranych z listy lektur uzupełniających dla poziomu podstawowego (8–10 pozycji); zna i rozumie utwory literackie poznane w szkole podstawowej, w tym: treny i pieśni J. Kochanowskiego, bajki I. Krasickiego, <i>Dziadów</i> cz. II oraz <i>Pana Tadeusza</i> A. Mickiewicza, <i>Zemstę</i> A. Fredry, <i>Balladynę</i> J. Słowackiego; odwołuje się do znajomości utworów poznanych w szkole podstawowej, interpretując utwory poznawane w toku dalszej nauki. 	<ol style="list-style-type: none"> zna i rozumie treści utworów literackich wskazanych w podstawie programowej jako lektury obowiązkowe dla zakresu rozszerzonego; zna i rozumie treści utworów wybranych z listy lektur uzupełniających dla poziomu rozszerzonego (8–10 pozycji).
II. Rozumienie historii literatury i dziejów kultury jako procesu. Uczeń:	<ol style="list-style-type: none"> rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach; rozpoznaje w utworach konwencje: fantastyczną, symboliczną, mimetyczną, realistyczną, naturalistyczną i groteskową; określa ich cechy i znaczenie; rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz ich związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; rozumie pojęcie motywu literackiego i toposu, rozpoznaje podstawowe motywy i toposy oraz dostrzega ich żywotność w utworach literackich i dziełach innych sztuk; określa ich rolę w tworzeniu znaczeń uniwersalnych; porównuje utwory literackie lub ich fragmenty, dostrzega kontynuacje i nawiązania, określa cechy wspólne i różne. 	<ol style="list-style-type: none"> rozumie pojęcie tradycji literackiej i kulturowej, rozpoznaje jej elementy tradycji w poznawanych dziełach i tekstach kultury, rozumie ich rolę w budowaniu wartości uniwersalnych; rozpoznaje w utworach cechy prądów literackich i artystycznych oraz odczytuje ich funkcje; rozdziela grupę literacką i pokolenie literackie; rozpoznaje założenia programowe w utworach literackich różnych epok; rozpoznaje mitologizację i demitologizację w utworach literackich, interpretuje ich rolę; rozpoznaje w czytanych utworach konwencję baśniową, oniryczną, turpistyczną, nadrealistyczną, postmodernistyczną; określa przemiany konwencji i ich przenikanie się w utworach, rozpoznaje synkretyzm rodzajowy i gatunkowy, interpretuje jego znaczenie; w czytanych utworach rozpoznaje archetypy oraz określa ich rolę w tworzeniu znaczeń uniwersalnych; wyjaśnia pojęcia parafrazy, parodii i trawestacji; wskazuje ich wzorce tekstowe.

<p>III. Analiza utworów literackich. Uczeń:</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. rozróżnia gatunki epickie, liryczne, dramatyczne i synkretyczne; wymienia ich podstawowe cechy gatunkowe; 2. rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego (poznane w szkole podstawowej oraz: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię); określa ich funkcje; 3. rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego, narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. odczytuje tekst w jego warstwie semantycznej i semiotycznej; 2. rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego: aliterację, paronomazję, kontaminację, metonimię, synekdochę, synestezję, odmiany inwersji, gradację; określa ich funkcje; 3. rozpoznaje w utworze literackim aluzję literacką, parafrazę, parodię, trawestację.
<p>IV. Interpretacja utworów literackich i dzieł innych sztuk. Uczeń:</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. interpretuje i wartościuje zastosowane w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego, narracji, sytuacji lirycznej; 2. przedstawia funkcje w tekście i wartościujący charakter dostrzeżonych w utworach ironii i autoironii, komizmu, tragizmu, humoru, patosu; 3. rozpoznaje w tekstach obecność groteski, określa jej artystyczny i wartościujący charakter; 4. przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, uzasadnia ją, odwołując się do tekstu; 5. wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty; 6. rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. rozpoznaje uniwersalny charakter mitologizacji i demitologizacji obecnych w czytanim utworze oraz określa ich rolę w interpretacji; 2. wykorzystuje w interpretacji utworu literackiego pojęcia parafrazy, parodii i trawestacji; 3. porównuje różnorodne propozycje odczytania tego samego utworu literackiego; 4. rozpoznaje w czytanych utworach aluzje literackie i określa ich znaczenie w interpretacji tych utworów; 5. określa związek wartości poznawczych, etycznych i estetycznych w utworach literackich.
<p>V. Odczytywanie tekstów kultury z dziedzin sztuki innych niż literatura. Uczeń:</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. charakteryzuje budowę i cechy starożytnego teatru greckiego i określa wpływ na rozwój sztuki teatralnej; 2. charakteryzuje główne prądy filozoficzne oraz określa ich wpływ na kulturę danej epoki; 3. odczytuje pozaliterackie teksty kultury, stosując kod właściwy danej dziedzinie sztuki; 4. odróżnia dzieła kultury wysokiej od tekstów kultury popularnej, odróżnia arcydzieła od kiczu, stosując właściwe kryteria. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. rozpoznaje nawiązania do tradycji biblijnej i antycznej w dziełach późniejszych epok (w tym – w kulturze współczesnej); 2. porównuje teksty kultury i dzieła różnych sztuk, sytuując je w różnorodnych kontekstach; 3. rozpoznaje i charakteryzuje główne style w architekturze i sztuce; 4. odczytuje poglądy filozoficzne zawarte w różnorodnych dziełach; 5. wyjaśnia pojęcie syntezy sztuk, rozpoznaje jej cechy, przedstawia ewolucję od romantyzmu do współczesności.
<p>VI. Odbiór tekstów nieliterackich i wykorzystywanie zawartych w nich informacji. Uczeń:</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. wykorzystuje informacje znalezione w czytanych tekstach publicystycznych, naukowych, popularnonaukowych i innych; przetwarza je i hierarchizuje; 2. odczytuje sens tekstu, główną myśl, rozpoznaje sposób prowadzenia wywodu oraz argumentację; 3. rozpoznaje specyfikę czytanych tekstów (np. publicystycznych, retorycznych, popularnonaukowych i naukowych; rozróżnia ich gatunki i/lub rodzaje); 4. w czytanych tekstach rozpoznaje środki językowe i ich funkcje; 5. odczytuje przekazy jawne i ukryte; rozróżnia odpowiedzi właściwe i unikowe. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. czyta i analizuje esej; odczytuje zawarte w nim sensory, określa sposób prowadzenia wywodu, wskazuje charakterystyczne cechy stylu; 2. wykorzystuje teksty naukowe w interpretacji utworów literackich i dzieł innych sztuk.

II. Kształcenie językowe

<p>I. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. ma wskazany w podstawie programowej języka polskiego zasób wiedzy z dziedziny fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni i funkcjonalnie wykorzystuje tę wiedzę w analizie i interpretacji tekstów odbieranych oraz w tworzeniu własnych wypowiedzi; 2. dostrzega składniowe zróżnicowanie zdań wielokrotnie złożonych, rozpoznaje ich funkcje w tekście i wykorzystuje je w budowie wypowiedzi własnych (celowo dobierając do charakteru wypowiedzi); 3. rozpoznaje argumentacyjny charakter różnych konstrukcji składniowych i określa ich funkcje w tekście; 4. wyjaśnia rolę określonego szyku wyrazów w zdaniu oraz wyjaśnia, jak przekształcenia szyku wpływają na znaczenie wypowiedzi. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. omawia proces kształtowania się systemu gramatycznego; wskazuje elementy owego procesu we fleksji, fonetyce i składni.
<p>II. Zróżnicowanie języka. Uczeń:</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. rozróżnia pojęcia stylu i stylizacji, odnosząc je do czytanych tekstów; rozpoznaje rodzaje stylizacji i określa ich funkcje w utworze; 2. rozpoznaje wskazane w podstawie programowej odmiany stylistyczne współczesnej polszczyzny (w tym styl wypowiedzi internetowych) i zna zasady ich stosowania; 3. charakteryzuje współczesną polszczyznę, dostrzegając i oceniając charakterystyczne dla niej zjawiska, jak elementy stylu potocznego, moda językowa, funkcjonowanie zapożyczeń itp. 4. określa rodzaje zapożyczeń i sposób ich funkcjonowania w polszczyźnie różnych epok; 5. zna biblizmy, mitologizmy, sentencje, przysłowia i aforyzmy – obecne w czytanych utworach literackich; objaśnia je i funkcjonalnie wykorzystuje w wypowiedziach własnych; uzasadnia, że stanowią ważny element polskiego dziedzictwa kulturowego; 6. rozpoznaje w czytanych tekstach różne rodzaje słownictwa: oficjalne, potoczne, neutralne, o zabarwieniu emocjonalnym, wartościujące; ocenia sposób ich zastosowania w konkretnych tekstach (w języku mówionym i pisanym); 7. rozumie znaczenia dosłowne i przenośne słów, dostrzega źródła ich wieloznaczności, ocenia funkcje stylistyczne i semantyczne. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. wyjaśnia różnicę między etymologicznym a realnym znaczeniem wyrazu; 2. rozpoznaje prozodyczne elementy stylu: akcent, intonacja, dynamika, rytmizacja i określa ich funkcje w tekście; 3. wie, czym jest socjolekt, rozpoznaje jego elementy, określa funkcje komunikacyjne; 4. wyjaśnia pojęcie tabu językowego; rozpoznaje jego obecność w wypowiedziach; 5. rozpoznaje i charakteryzuje styl indywidualny oraz styl typowy i wykorzystuje tę wiedzę w interpretacji utworów literackich; 6. określa rolę języka jako narzędzia wartościowania; omawia na konkretnych przykładach; 7. analizuje i wartościuje cechy wypowiedzi internautów.
<p>III. Komunikacja językowa i kultura języka. Uczeń:</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. przedstawia język jako system znaków, rozróżnia typy znaków i określa ich funkcje w tekście; 2. charakteryzuje akt komunikacji językowej oraz przedstawia jego elementy składowe; 3. określa funkcje tekstu: informatywną, poetycką, metajęzykową, ekspresywną, impresywną (w tym perswazyjną); analizuje ich cechy; 4. rozpoznaje zjawiska powodujące niejednoznaczność wypowiedzi dba o jasność i precyzję komunikatu; 5. posługuje się różnymi odmianami polszczyzny, dostosowując je do sytuacji komunikacyjnej; 	<ol style="list-style-type: none"> 1. określa intencję wypowiedzi na różnych poziomach znaczeń; 2. określa funkcje tekstu: fatyczną i magiczną; 3. określa i charakteryzuje funkcje języka; 4. określa rolę języka w budowaniu obrazu świata.

	<ol style="list-style-type: none">6. dostrzega i poprawia błędy językowe, wskazuje ich źródła, odróżnia zamierzoną innowację językową o określonych funkcjach od błędu;7. rozróżnia pojęcia etyki, etykiety i estetyki wypowiedzi; wartościuje wypowiedzi, stosując istotne kryteria;8. dostrzega w wypowiedziach zjawiska przeczące etyce językowej; charakteryzuje je i ocenia;9. stosuje zasady etykiety językowej w wypowiedziach ustnych i pisemnych odpowiednio do sytuacji;10. charakteryzuje przemiany współczesnej komunikacji językowej.	
IV. Ortografia i interpunkcja. Uczeń:	<ol style="list-style-type: none">1. stosuje zasady ortografii i interpunkcji poznane w szkole podstawowej i ponadpodstawowej; ustawicznie doskonali sprawność w ich stosowaniu, poprawia błędy własne i cudze;2. funkcjonalnie wykorzystuje obligatoryjne i fakultatywne zasady polskiej interpunkcji w celu uwypuklenia sensów redagowanego tekstu;3. w tekstach artystycznych i innych (np. reklamowych) dostrzega i objaśnia funkcję zamierzonego błędu ortograficznego.	<ol style="list-style-type: none">1. rozróżnia i przedstawia podstawowe zasady pisowni polskiej (fonetyczną, morfologiczną, historyczną i konwencjonalną).
III. Tworzenie wypowiedzi		
I. Elementy retoryki. Uczeń:	<ol style="list-style-type: none">1. właściwie odczytuje wypowiedzi argumentacyjne (literackie i nieliterackie):<ul style="list-style-type: none">• wskazuje i rozróżnia cele perswazyjne,• rozróżnia i ocenia typy argumentów,• dostrzega obecność lub brak logiki toku rozumowania,• rozpoznaje elementy erystyki i ocenia je pod względem etycznym;• rozpoznaje środki retoryczne i ocenia, w jaki sposób oddziałują one na odbiorcę;2. tworzy poprawne teksty argumentacyjne – ustne i pisemne:<ul style="list-style-type: none">• formułuje tezy i argumenty przy użyciu odpowiednich konstrukcji składniowych;• w tekstach retorycznych stosuje zasadę kompozycyjną (np. teza, argumenty, apel, puenta);• zachowuje logikę i konsekwencję rozumowania;• funkcjonalnie stosuje środki retoryczne;3. ocenia perswazyjny wymiar tekstów reklamy i zastosowanych w niej środków (językowych i pozajęzykowych); ocenia ją pod względem pragmatycznym i etycznym;4. uczestniczy w dyskusji i debacie, odróżniając je od sporu i kłótni; rozpoznaje elementy erystyczne i ocenia je pod względem etycznym;5. wyjaśnia zjawisko nowomowy; określa jego cechy i funkcje w tekście.	<ol style="list-style-type: none">1. buduje przemówienia, odróżniając ich elementy stałe i fakultatywne;2. w swoich wypowiedziach stosuje różne typy dowodzenia (indukcyjne, dedukcyjne, sylogizmy);3. rozpoznaje demagogię oraz metodę pytań podchwytliwych i sugerujących, ocenia je pod względem etycznym;

<p>II. Mówienie i pisanie. Uczeń:</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. tworzy spójne wypowiedzi ustne i pisemne w formach gatunkowych wskazanych w podstawie programowej języka polskiego (także w szkole podstawowej), dostosowując formę do celu wypowiedzi i tematu, na podstawie samodzielnie opracowanego planu; stosując właściwe danej formie zasady organizacji (np. retoryczne zasady kompozycyjne); 2. buduje wypowiedź w sposób świadomy, ze znajomością jej funkcji językowej, z uwzględnieniem celu i adresata, z zachowaniem zasad retoryki; 3. zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji; 4. tworzy plan kompozycyjny i dekompozycyjny; 5. odróżnia streszczenie od parafrazy; stosuje je w zależności od celu wypowiedzi; 6. zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie; 7. tworząc formy użytkowe, stosuje zwroty adresatywne, zachowuje zasady etykiety językowej; 8. wygłasza mowę z uwzględnieniem środków pozajęzykowych; 9. redaguje interpretację tekstu literackiego bądź jego fragmentu, przedstawiając propozycję jego odczytania; formułuje argumenty, odwołując się do analizowanego utworu i jego kontekstów, przeprowadza logiczny wywód; 10. operuje bogatym słownictwem z kręgów tematycznych związanych z poznawanymi lekturami i ich kontekstami; 11. tworząc własne teksty, stosuje zasady poprawności językowej i stylistycznej; 12. w pracy redakcyjnej nad tekstem własnym lub cudzym wykorzystuje wiedzę o języku. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. tworzy spójne wypowiedzi ustne i pisemne w formach gatunkowych wskazanych w podstawie programowej języka polskiego (w zakresie rozszerzonym).
---	--	--

IV. Świadomość językowa

<p>Uczeń:</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. znajduje literaturę przydatną do opracowania różnych zagadnień; selekcjonuje ją według wskazanych kryteriów, korzystając z dostępnych zasobów bibliotecznych, zarówno z tradycyjnego księgozbioru, jak i z zapisów multimedialnych i elektronicznych, w tym internetu; 2. dokonuje krytycznej selekcji źródeł informacji; 3. posługuje się słownikami i leksykonami, w tym słownikami ogólnymi języka polskiego oraz słownikami specjalistycznymi (np. etymologicznymi, frazeologicznymi, skrótów, gwarowymi), także w wersji on-line; 4. porządkuje informacje w problemowe całości, tworzy przedmiotowe bazy danych zawierające informacje zdobywane w toku nauki; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia; 5. sporządza opis bibliograficzny (książki, artykułu, zapisów elektronicznych) i przypis bibliograficzny; sporządza bibliografię do danego tematu; 	<ol style="list-style-type: none"> 1. czyta literaturę naukową w celu pogłębiania wiedzy przedmiotowej; 2. włącza się w życie kulturalne szkoły i środowiska.
---------------	--	---

	<ol style="list-style-type: none">6. opracowuje różnorodne formy prezentacji własnego stanowiska (także z wykorzystaniem technik multimedialnych);7. wybiera z tekstu odpowiednie cytaty i stosuje je w wypowiedzi;8. wzbogaca swoją wypowiedź pozajęzykowymi środkami komunikacji;9. korzysta z zasobów multimedialnych, np. z bibliotek, słowników on-line, wydawnictw e-book, autorskich stron internetowych; funkcjonalnie porusza się w hipertekście; dokonuje wyboru źródeł internetowych, uwzględniając kryterium poprawności rzeczowej oraz krytycznie ocenia ich zawartość;10. realizuje projekty edukacyjne.	
--	--	--

6. Propozycje kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć ucznia

Wewnątrzszkolne ocenianie osiągnięć ucznia i monitorowanie jego postępów powinno odbywać się w sposób ciągły, gdyż jego celem jest:

- systematyczne informowanie ucznia o poziomie jego osiągnięć edukacyjnych i postępach, aby pomóc mu w planowaniu własnego rozwoju i motywować go do dalszej pracy;
- dostarczanie rodzicom (prawnym opiekunom) i nauczycielom informacji o postępach, trudnościach w uczeniu się oraz szczególnych uzdolnieniach ucznia;
- umożliwienie nauczycielom doskonalenia organizacji i metod pracy dydaktyczno-wychowawczej.

Celom tym służyć będzie możliwie częste ocenianie osiągnięć ucznia, rozumiane jako dostarczanie mu informacji o tych osiągnięciach wraz z komentarzem zawierającym informację zwrotną. Udzielanie informacji zwrotnej będziemy tu rozumieć tak, jak ma to miejsce w ocenianiu kształtującym, jako przekaz zawierający cztery elementy:

- wyszczególnienie i docenienie dobrych elementów pracy ucznia;
- odnotowanie tego, co wymaga poprawienia lub dodatkowej pracy ze strony ucznia;
- wskazanie, w jaki sposób uczeń powinien poprawić pracę;
- ukierunkowanie dalszej pracy ucznia.

Ocena powinna określać poziom realizacji zadania pod względem ilościowym i jakościowym; a więc – być formułowana na podstawie wcześniej określonych wymagań mówiących, co, w jaki sposób i w jakiej mierze powinien wykonać uczeń, by otrzymać określony stopień szkolny.

Podstawą formułowania oceny są dające się zaobserwować czynności ucznia, przy czym polonista musi w znacznym stopniu uwzględniać zadania wieloczynnościowe, złożone, zgodnie ze strategią holistyczną, bo one są bardziej adekwatne do zdobywanych przez ucznia umiejętności przedmiotowych. Do takich zadań należą wypracowania uczniowskie, analiza i interpretacja utworów literackich, dłuższe samodzielne wypowiedzi (zarówno pisemne, jak i ustne), udział w dyskusjach klasowych itp.

Ocenianie powinno odbywać się za pomocą różnych narzędzi, technik i metod, tak by w polu obserwacji znalazły się różne obszary aktywności ucznia, ale też aby dać szansę przedstawienia swych postępów osobom o różnych możliwościach i uzdolnieniach.

Mogą to być:

- różnego typu testy – pisemne i ustne (sprawdziany wiadomości i umiejętności, testy sprawdzające umiejętność analizy i interpretacji tekstów literackich i nieliterackich; posługiwanie się argumentacją, rozumienia zjawisk językowych, stosowania zasad, dokonywania operacji na tekście itp.)
- dłuższe i krótsze prace pisemne w różnych formach gatunkowych, w tym – wypowiedzi argumentacyjne;
- obserwacja zachowań ucznia (np. udziału ucznia w dyskusji i debacie klasowej; uczestnictwa w pracy zespołowej);
- monitorowanie udziału, zaangażowania i zakresu wykonanych przez ucznia zadań w projektach edukacyjnych;
- rozmowy z uczniem, w których wyjaśnia on zastosowane przez siebie procedury (np. sposób analizy i interpretacji utworu literackiego).

Wielu istotnych informacji o osiągnięciach ucznia dostarczy obserwacja, której poddane zostaną zarówno czynności intencjonalnie wywołane przez nauczyciela, jak i te, które nie są wywołane celowo (np. sposoby uczenia się).

Rodzaje aktywności ucznia podlegające ocenianiu to np.:

- wypowiedzi ustne (odpowiedź na pytanie nauczyciela, referowanie zagadnień, udział w dyskusji, wygłaszanie opracowanych wcześniej przemówień, spontaniczne zabieranie głosu na lekcji, innego typu wystąpienia publiczne itp.);
- prace pisemne w różnej formie (wypracowania domowe i klasowe, notatki, krótkie wypowiedzi; analizy i interpretacje utworów literackich, rozprawki, dłuższe wypowiedzi krytycznoliterackie);
- efekty ćwiczeń językowych, słownikowych i redakcyjnych;
- autorskie referaty i prezentacje własne (w tym – multimedialne);
- praca zespołowa i prezentowanie jej wyników;

- wykonywanie zadań domowych – obowiązkowych i dodatkowych;
- aktywność i inicjatywa przejawiana na lekcjach;
- samodzielnie i zespołowo wykonywane zadania złożone (w tym – projekty edukacyjne);
- prezentowanie efektów pracy samokształceniowej;
- recytacja utworów literackich i udział w szkolnych przedstawieniach teatralnych;
- różnorodne zadania twórcze, w których uczniowie wykorzystują swoje pasje i uzdolnienia.

Do szczególnie ważnych form sprawdzania i oceniania osiągnięć edukacyjnych uczniów z języka polskiego można zaliczyć wielostopniowe testy sprawdzające wiadomości i umiejętności wskazane w podstawie programowej oraz wypracowania klasowe diagnozujące poziom kompetencji tworzenia dłuższej wypowiedzi pisemnej w określonej formie.

Liczba stosowanych form sprawdzania i oceniania osiągnięć edukacyjnych uczniów wynikać powinna z analizy przebiegu procesu dydaktycznego i jego uwarunkowań. W programie „Przeszłość i dziś” zakłada się, że w każdej klasie przeprowadzone zostaną co najmniej 4 prace klasowe w formie wypracowań oraz jeden test wielozadaniowy, sprawdzający wiedzę i umiejętności z kształcenia językowego i komunikacji.

Godziny na wypracowania (wraz z poprawą) zostały przewidziane w planach realizacji materiału. Oprócz sprawdzającego – mają one walor kształcący; dają możliwość umiejętności takich, jak tworzenie poprawnego językowo i stylistycznie tekstu argumentacyjnego – wypowiedzi w określonej formie gatunkowej, wypowiadania się na temat utworów literackich i innych tekstów kultury, syntezy wiedzy i umiejętności, zaprezentowania efektów swojej pracy samokształceniowej.

*

Ocenianiu podlegają wiadomości i umiejętności wskazane w podstawie programowej, czyli wymagania szczegółowe w zakresie podstawowym i rozszerzonym. Określają one osiągnięcia, jakimi powinien się wykazać uczeń po zakończeniu określonego działu programowego. Wskazują działania uczniów powiązane z materiałem nauczania. Nauczyciel, budując na ich podstawie narzędzia sprawdzania osiągnięć, musi określić warunki i akceptowany poziom wykonania sprawdzanych czynności.

Ocena wewnątrzszkolna jest informacją o tym, w jakim stopniu uczeń spełnił wymagania programowe. Uczeń powinien znać zarówno owe wymagania, jak i kryteria oceny wyrażonej stopniem szkolnym. Nauczyciel przedstawia uczniowi wymagania programowe (odpowiednio – w zakresie podstawowym i/lub rozszerzonym) wielokrotnie: na początku roku szkolnego, przed i po realizacji działu programowego, przed klasówką, przed poprawą, w czasie lekcji utrwalających lub powtórzeniowych, a także na bieżąco – w taki sposób i w takim wymiarze, aby informacja była dla ucznia możliwa do przyswojenia i funkcjonalna.

Normą oceny są wymagania programowe uporządkowane przynajmniej na dwóch poziomach: podstawowym i ponadpodstawowym w zakresie podstawowym i rozszerzonym. Propozycja opisu takich wymagań została przedstawiona w *Przedmiotowym systemie oceniania z języka polskiego w liceum i technikum*, będącym załącznikiem do niniejszego programu. Wynik procesu oceniania wewnątrzszkolnego wyraża się zazwyczaj stopniem szkolnym, ale użyteczne są także inne sposoby jego przedstawiania, np. w punktach lub w procentach, a także oceny opisowe.

Najczęściej stopień spełnienia wymagań programowych oceniamy tradycyjną skalą stopni szkolnych, odnoszonych do spełnienia wymagań warstwowych dwupoziomowo, jako:

- **wymagania podstawowe** (wiadomości i umiejętności łatwe, przydatne w życiu, niezbędne dla kontynuowania edukacji, naukowo pewne);
- **wymagania ponadpodstawowe** (wiadomości i umiejętności trudne do opanowania, złożone, unikatowe; teoretyczne, związane z materiałem danej dyscypliny naukowej, ważne naukowo).

W przełożeniu na stopnie szkolne wymagania podstawowe odpowiadają ocenom: *dopuszczający* i *dostateczny*, przy czym uczeń otrzymuje

- **dopuszczający** za niepełne spełnienie wymagań podstawowych (np. w sprawdzianach – obniżone o 10% punktów w stosunku do prognozy zaliczenia na stopień dostateczny);
- **dostateczny** przy pełnym spełnieniu wymagań podstawowych.

Wymagania ponadpodstawowe odpowiadają ocenom *dobry* i *bardzo dobry*, przy czym uczeń otrzymuje:

- **dobry** za niepełne spełnienie wymagań ponadpodstawowych (lub spełnienie ich na nieco obniżonym poziomie);
- **bardzo dobry** przy pełnym spełnieniu wymagań ponadpodstawowych.

Stopień **niedostateczny** dostaje uczeń, który nie spełnia wymagań podstawowych w stopniu stanowiącym minimalny próg zaliczenia.

Stopień **celujący** otrzymuje uczeń spełniający wymagania podstawowe i ponadpodstawowe, a także posiadający wyższe, ponadprogramowe umiejętności lub wiadomości.

*

Jak zostało to już zasygnalizowane, największą wartość z punktu widzenia badania osiągnięć ucznia mają zadania wieloczynnościowe, np. wypracowania uczniowskie, w których ocena musi być wypadkową wielu kryteriów, takich jak treść pracy (np. interpretacja utworów literackich), organizacja tekstu odpowiadająca danej formie wypowiedzi, zachowanie logicznego toku wyводу, poprawność językowa i stylistyczna, a także myślenie twórcze. Ocenianie wielokryterialne zawsze nasuwa liczne kontrowersje i wątpliwości, które trudno jednoznacznie rozstrzygnąć, zwłaszcza tam, gdzie mamy do czynienia z delikatną materią twórczości uczniowskiej. Dlatego oceniając wypowiedzi ustne i pisemne, należy wziąć pod uwagę poziomy:

- merytoryczny (treść, informacja rzeczowa i sposób jej wykorzystania);
- strukturalny (kompozycja, spójność logicznego wyводу);
- językowy (język i styl oraz zapis);

różnicując ich proporcje i wpływ na końcową ocenę w zależności od rodzaju wypowiedzi, tematu, wieku ucznia itp.

Dokonując oceny umiejętności ucznia, nauczyciel weźmie pod uwagę nie tylko ostateczny efekt pracy (np. przedstawioną wypowiedź ustną lub wypracowanie zawierające analizę i interpretację utworu literackiego), ale i całość czynności wykonywanych przez ucznia przy rozwiązywaniu zadania otwartego, a także jego zaangażowanie w wykonanie zadania.

Bardzo ważne jest też dostarczanie uczniom narzędzi samooceny, które ukierunkują ich pracę własną, pozwolą im rozpoznać swoje słabe i mocne strony, zapoczątkują refleksję nad własnymi osiągnięciami. Warto w tym celu wykorzystywać doświadczenia oceniania kształtującego.

7. Ewaluacja programu

Nauczyciel pracujący z programem „Przeszłość i dziś” wybierze sposób ewaluacji adekwatny do warunków szkoły i potrzeb uczniów. Wartościowe są działania ewaluacyjne zarówno w trakcie wdrażania programu (ewaluacja formacyjna), jak i po jego zakończeniu (ewaluacja sumaryczna) – w zależności od tego, czy polonista zechce wprowadzić zmiany w trakcie realizacji programu – czy też dokonać całościowej oceny i podjąć decyzję – czy dalej pracować z programem w podanym kształcie, czy też dokonać jego modyfikacji.

Ewaluacja – w zależności od potrzeb – może dotyczyć:

- zasadności ułożenia i zaprezentowania treści;
- liczby godzin przeznaczonych na poszczególne działy i zagadnienia;
- przeznaczenia oraz adresata programu (w jakim stopniu uczniowie opanowali treści nauczania, czy program jest odpowiedni dla tej konkretnej grupy, którzy uczniowie najbardziej, a którzy najmniej skorzystali z koncepcji programowej);
- łatwości bądź trudności realizacji programu;
- adekwatności wymagań dotyczących bazy materialnej szkoły (wyposażenie, niezbędne środki dydaktyczne), specyfiki środowiska i kompetencji nauczyciela;
- sposobów wzmocnienia skuteczności realizacji programu: motywacji uczniów, udoskonalenia form i metod pracy z uczniem, sposobów oceniania.

Ewaluacja będzie efektywna, jeżeli nauczyciel ukierunkuje ją na wybrane aspekty programu, interesujące z punktu widzenia konkretnej szkoły. Materiały i narzędzia ewaluacyjne dostępne są w licznych publikacjach – polonista znajdzie tu wiele przykładowych narzędzi, informacje o możliwych celach ewaluacji i sposobach ich osiągnięcia.